

VII. ÚR AZ ÚRNAK SZOLGÁJA – A KÁNTOR

A kántor szó az olasz *cantare* (énekelni) igéből származik, és a liturgikus ének- és zeneszolgálat hivatalosan megbízott, világi vezetőjét értjük alatta.⁶⁰⁹ A Csongráddal szomszédos Csépa községben keletkezett egyik panaszlevélben a *Cantor* megnevezéssel találkozunk.⁶¹⁰ Mivel a kántorságra a 20. század közepéig csak a tanítói pályával együtt lehetett képesítést szerezni, hivatalos forrásokban a *mester* vagy *kántortanító* volt az általánosan használt formula.⁶¹¹ Sohlya Antal csongrádi kántor egyik levelében számba vette a hívek ajkán élő megszólításokat: *kántor úr, kánturam, nemzetes úr, teens uram, főnök úr*⁶¹², *uram bátyám, barátom* sat.⁶¹³ A tiszteletadás a kántor feleségének is kijárt, akit a csongrádiak *ifiasszony, nemzetes asszony, nagyasszony, nénemasszony, teens asszony* vagy *kántorné asszony* néven neveztek az 1860-as években.⁶¹⁴ Szintén Sohlya Antal írásaiban találjuk az éneklész és a lelkész szavak után képzett *orgonász*⁶¹⁵ illetve *éneklészorgonász*⁶¹⁶ kifejezéseket.

A kántor a plébános legrangosabb világi „alkalmazottja” volt; írni-olvasni magyarul, olykor latinul is tudott, értett a kottás zenei játékhoz.⁶¹⁷ Esetenként egyéb (gyakran iparos) szakmával is rendelkezett, ám a kántori pályát felvéve korábbi mesterségét elhagyta. Csongrádon a 18. században – a Károlyi kegyúr kívánsága nyomán – csak helyi illetőségű személyek tarthattak számot a tisztségre. A 19. századi kántorok viszont már idegen földről kerültek a csongrádi plébániára. A kántor – tekintélyéből kifolyólag – nem osztozott a „gyűttmentek” általános megítélésében: jeles közéleti-politikai tisztségeket vállalt, akár polgári egyletet (pl. 48-as Népkör) alapíthatott és vezethetett.

A kántorok ellenőrzése és irányítása a mindenkori plébános és káplánjai hatáskörébe tartozott. Ugyan a papsághoz hasonlóan idegen földről terelte hivatalába az élet, a kántor szolgálati ideje rendszerint túlnyúlt feljebbvalói működési idején. Az éneklész a nép között élt: közvetlenül tapasztalta ki a helyi szokások természetét, hely- és emberismeretének kiszélesítésére állandó lehetősége

609 Kat. Lex. II. 1931. 489; M. Kat. Lex. VI. 2001. 135. Tágabb értelemben „jelenti mindazokat, akik részt vesznek a liturgikus énekben (cantores), szoros értelemben énekvezető, előénekes.”

610 VPL APriv. Kanyó András, 1799. január 15. A csépai lakosok levele a váci püspökhöz.

611 1818-ban Szepeshelyen, 1828-ban Egerben állították fel a kántori mesterképző intézetet, ám a kántorságot csak a tanítói képesítés mellett lehetett megszerezni. A falusi és kisvárosi kántorok egészen 1948-ig jellemzően tanítói feladatot is elláttak. Koudela 1936. 18; M. Kat. Lex. VI. 2001. 135.

612 Sohlya Antal megjegyzi: „t.i. a kántorsegégektől így hallják”

613 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

614 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

615 Sohlya 1857. (kézirat) 58.

616 Sohlya 1857. (kézirat) 91.

617 A kántor – művészi hajlamainak engedve – olykor saját szerzeményeket komponált, melyre számolatlanul találunk lenyűgöző példákat a kunszentmártoni Mezey család, esetenként éppen a csongrádi Sohlya Antal repertoárjában.

kínálkozott.⁶¹⁸ A tudásnak ezen fajtájára egy papi személy körülményesebben tudott szert tenni, így nem csodálkozhatunk azon, ha a kántor bizonyos kérdésekben kompetensebbnek érezte magát plébánosánál.

A soron következő fejezetben a kántor saját társadalmi szerepéről alkotott elképzelését vizsgáljuk meg a 19. század második felében. Az elemzés középpontjában Sohlya Antal áll, aki 1860-tól egészen a 19. század végéig Csongrád főéneklésze volt. Amellett, hogy jelentős írói-művészi vénával rendelkezett, nem állt tőle távol a közéleti szereplés sem. Így bátran állítható, hogy „Sohlya bácsi” emblematikus, meghatározó figurája volt Csongrád 19. századi egyházi és világi-társadalmi életének.

1. A „kántorizálás” intézménye Csongrádon

1.1. A kántor megválasztása, kinevezése, elbocsátása

Csongrádon az első, szilárd alapanyagú templom elkészültével (1722) határozott igény merült fel egy *organista és mester*⁶¹⁹ alkalmazására. A hívek a kegyúr közbenjárásával kerítették kántort a szerény kis orgona mellé, ám az első csongrádi éneklésnek még a neve sem maradt fenn a forrásokban.

Csongrádon a 18. század elején a templomi énekszolgálatra megbízott személy kinevezéséhez szükség volt a kegyúr-földesúr és a megyéspüspök jóváhagyására. Az alkalmassági vizsgára az egyházközség tagjai közül ideiglenesen kijelölt „bírák” jelenlétében került sor. A jelöltek származása ekkoriban kiemelkedő fontosságú volt. Ahogy a Károlyi földesúr egyik levelében olvasható: „ugyis jobb s illendőbb is magatok felekezetit tartani, mint sem külső idegent bé fogadni s annak fizetni”.⁶²⁰ Ennek megfelelően az alkalmas személyek köre meglehetősen szűk lehetett. A kiválasztott kántortanító szerződését évente újíttatták meg.

1736. március 6-án a csongrádi bírák és lakosok panaszos levéllel keresték fel a megyei tisztartó hivatalt. Vincze Gergely csongrádi plébános ugyanis a mindszenti búcsú alkalmával egy makói illetőségű, Horvát nevezetű egyént bízott meg azzal, hogy a csongrádi származású Lénárt János mellőzésével legyen a csongrádiak új organistája. Az organista-jelölt Advent idején meg is érkezett, és a „Kistemplomban”⁶²¹ sort is kerítettek a meghallgatására. A bírák ugyan kezdet adtak az új organistának, ám ezzel csupán a plébános szándékát kívánták elismerni. Mivel az egyezség nem volt hivatalos, a csongrádiak eleinte passzívan

618 Bárh János 1990. 356. A nép körében élő és működő kántor nem csak magaviseleti és erkölcsi példa, de egy falu énekismeretének, éneklési módjának, bizonyos vallási szokások rendjének is meghatározója volt.

619 *Organista és mester*: A kántor megnevezése a 18. századi forrásokban, mely arra utal, hogy az egyházi énekszolgálat mellett tanítói tisztséget is betöltött.

620 VPL APAr. Cs. 1736. Gr. Károlyi Sándor dátum nélküli levele a csongrádi bírákhoz és jobbágyokhoz.

621 Vagy az akkori Szent Rókus kápolnáról van szó, mely a mai Nagyboldogasszony Katolikus Általános Iskola helyén állt, vagy a mai Szent Rókus – akkoriban Nagybldogasszony – templomról.

szemlélték az eseményeket: „mivel néküink mind egy, akár egyik akár másik légyen, csak az isteni szolgálatban fogyatozás ne essék, és a Mgos Földes Urunk Eö Egzcennetiájának akarattyával ne ellenkezzék”.⁶²²

Mikor azonban a plébános kijelentette, hogy az orgonista választásának joga egyedül őt illeti, a csongrádi bírák nyomban pennát ragadtak, hogy értesítsék gróf Károlyi Sándor földesúr- és kegyurat. Károlyi ugyanis korábban azt a döntést hozta, hogy a település az előző évi orgonista szerződését köteles meghosszabbítani. A kegyúr akaratának megfelelően a csongrádiak végül nem küldtek fogatot Horvát elé⁶²³, így Vincze plébános máshonnan kényszerült kocsit fogadni az orgonista elhozatalára. A felháborodott plébános Vácott tett panaszt a csongrádiakra, melynek következményeként sem a korábbi, sem az új orgonista nem került beiktatásra.

Gróf Károlyi Sándort őszintén meghatotta a csongrádiak engedelmessége. Dátum nélküli levelében arról biztosította a lakosokat, hogy a plébános kellő rendreutasítása levél útján már megtörtént: „mivel ottan magamnál töb Földes Urat nem ismérek lenni, s meg sem engedem, hogy valaki disponállyon akaratom ellen”.⁶²⁴ Ugyanakkor szigorúan meghagyta, hogy idegen származású orgonistát továbbra se engedjenek maguk közé. Ha mindez a plébános makacssága miatt nem volna lehetséges, tagadják meg az orgonista járandóságainak kifizetését. Vincze plébános levele sem váratott magára: latin nyelvű jelentésében hosszasan ecsetelte Lénárt János alkalmatlanságának okait. Károlyi Sándor válaszul megfeddte a plébánost azért, mert későn szolt a nevezett kifogásokról. Ugyanakkor lelkére kötötte, hogy a jövőben semmi esetre se intézkedjék önhatalmúan, bármilyen kényes is legyen az ügy természete.⁶²⁵ Hogy végül kit erősítettek meg a kántori pozícióban, arról forrásaink hallgatnak.

A 19. században a kántor személyének kiválasztása már a kántor fizetését biztosító helyi képviselőtestület hatásköre volt, az éneklészek pedig „idegenből” érkeztek Csongrádra.⁶²⁶ Az előljáróság a kántorválasztás jogát a csongrádi plébániaközösség képviselőjeként gyakorolta, ennek megfelelően csak a katolikus tagok szavazhattak.⁶²⁷ A püspöknek jogában állt a választás megismétlését kérni, vagy a kántorjelöltet elutasítani. A 19. század második felében rendszerint az illetékes kerületi esperes képviselte a püspököt, aki jelentést tett a választás körülményeiről. A kántorválasztás folyamatába a plébánosnak nem volt beleszólása,

622 VPL APar. Cs. 1736. március 6. A csongrádi bírák és lakosok levele a Károlyi Sándor kegyúrhoz.

623 „Amintis hogy mi magunkat tellyességgel kívántuk, kívánnyuk is életünk fogytáig mindenekben kötelességünk tenni eö Excellentiája parancsolattyának és akarattyának alkalmaztatni és tartani magunkat, akár el sem mentünk az orgonistáért, és meg fogadásáru is parancsolatunk lévén eö Excellentiáját ubi per omnia renunciáltuk, s ellene mondtunk.” VPL APar. Cs. 1736. március 6. A csongrádi bírák és lakosok levele a Consistoriumhoz.

624 VPL APar. Cs. 1736. Gr. Károlyi Sándor levele a csongrádi bírákhoz és jobbágyokhoz.

625 VPL APar. Cs. 1736. április 14. Gr. Károlyi Sándor levele Vincze Gergely plébánoshoz.

626 VPL APar. Cs. 1894. július 29. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz. A 19. század közepén Kmeth Lajos és Sohlya Antal kántorok „máshonnan” származását Váry Gellért is megemlíti. Váry 1974. 140.

627 VPL APar. Cs. 1894. július 31. A váci püspök levele Hegyi Antalhoz.

az alkalmatlannak tetsző éneklészt azonban elmozdíthatta állásából.⁶²⁸ A plébánosnak ez a joga azonban – forrásaink tanúsága szerint – a gyakorlatban nem érvényesült. Amikor 1867-ben Alvinczy Ferenc plébános és Sohlya Antal kántor között valóságos „állóháború” tört ki, a vezető lelkipásztor 50 oldalra rúgó panaszlevele sem volt elég ahhoz, hogy kántorát a váci püspök felfüggeszesse.⁶²⁹ A kántor elbocsátásának jogáról Hegyi Antal plébános 1897 júliusában hivatalosan is lemondott. Akkoriban Hornyik Károly, a lebénult Sohlya Antal veje helyettesítette az öreg főéneklészt. Hegyi plébános ugyan alkalmatlannak találta a helyettes kántort a pozíció betöltésére, elbocsátani mégsem merte, mondván: „előre is látom, hogy akkor darázs-fészekbe nyúlok [...] ezen oknál fogva tehát, még a jelen súlyos helyzetben sem akarok plébánosi jogommal a helyettesítést illetőleg élni”.⁶³⁰ Ennek ellenére 1898-ban felröppent a sajtóhír, miszerint Hegyi Antal felmondott Hornyik Károlynak. Hogy Hornyik végül mégis megmaradt a tisztségben, annak az az oka, hogy hivatására a helyi előljáróság nevezte ki, így elmozdítására is egyedül ők voltak jogosultak.⁶³¹

Kmeth Lajos 1828-ban keltezett kántori szerződésébe belefoglalták: amennyiben nem elégedettek a szolgálataival, azt negyed évvel az elbocsátása előtt tudomására hozzák. Ugyanez vonatkozott arra az esetre, ha a kántor szándékozná elhagyni Csongrádot.⁶³² A csongrádi kántorok a 18-19. század folyamán gyakorlatilag kinevezésüktől halálukig látták el az éneklési szolgálatot.

1.2. Hivatali kötelességek, stoláris jövedelmek. A halotti búcsúztatók kérdése

Dudás Lajos helytörténész meglátása szerint a csongrádi kántori hivatal tisztességes megélhetést biztosított az éneklészek számára.⁶³³ Ennek ellenére a kántor jövedelmének kérdése időről-időre napirendre került hol a méltatlankodó plébános, hol az elégedetlen kántor vagy a hívek kezdeményezésére. 1758-ban a csongrádi lakosok azt jelentették a Tekintetes Vármegyének, hogy „galibánk légyen kántorunk miatt”.⁶³⁴ Az éneklész által követelt évi 100 forintos fizetést a község ugyanis nem tudta biztosítani, így a tanácstalan csongrádiak a vármegyéhez fordultak igazságtételért.

70 esztendővel később, 1842-ben Kmeth Lajos, akkori csongrádi főéneklész levéllel kereste fel gr. Nádasdy Ferenc váci püspököt, hogy fizetésének javítását kérje. Kmeth Lajos a következő, Canonica Visitatioba is belefoglalt javadalmakról számolt be: évi 300 váltóforint, 3 öl tűzifa, 300 kéve „fűteni való réti gaz”,

628 Ahogy erre Alvinczy Ferenc plébános több levelében is utalt: jogában állna „egy szavával” elhelyeztetni kántorát. VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

629 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

630 VPL APar. Cs. 1897. július 8. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

631 Csongrádi Lap, 1898. október 23. VIII. évf. 43. szám, 2. old.

632 MNL CsML CsL Iratmásolatok, 15.

633 Dudás 2001. 67.

634 VPL APar. Cs. 1758. február 6. A csongrádi bírák és tanácsstagok levele a Tekintetes Nemes Vármegyéhez.

egy darab kenderföld és a kántori lakás használati joga.⁶³⁵ Ehhez járult még a földesúr jóvoltából fél háztelkenyi föld és két kaszáló. Jövedelmének „ingadozó” részét a temetések és halotti búcsúztatók tették ki, melyek összege „öreg mind kicsiny halotti temetésekről különbség nélkül 15 Vfrt. búcsúztatásért bizonytalanul 1 Vfrt.-tól 10 Vforintig”.⁶³⁶

Az állandó javadalmazásért cserébe Kmeth Lajos köteles volt a két csongrádi templomban napi három szentmise alatt orgonálni, litániákat vezetni, sátoros ünnepeken a belsővárosi népet a Szent Rókus-templomból a Nagyboldogasszony-templomig vezetni, majd mise végeztével visszakísérni.⁶³⁷ A bonyodalmak akkor kezdődtek, amikor a frissen kinevezett Jancsovich József plébános újabb feladatokkal bízta meg a kántort. Bevezette ugyanis, hogy ünnepnapokon három helyett négy misét, vásár- és ünnepnapokon valamint Nagypéntek délutánján *asperges éneklés*⁶³⁸ is vezessen. Kmeth Lajos azt is sérelmezte, hogy a Tisza túlsópartján lévő tésiekhez is köteles volt „vízen, sáron mint jégen a legnagyobb veszélyek között is” temetésre menni, cserében viszont semmilyen juttatást nem kapott. Ugyanakkor a két kántorsegéd részére saját fizetéséből kellett évi 170 forintot, kosztot, szállást, mosást, fűtést és gyertyát biztosítania.⁶³⁹

Kmeth kántor 1857-ben nyújtott be újabb fizetésemelési kérelmet a megyéspüspök felé. A kérelem kivizsgálására összeálló papi, szolgabírói és községi helyhatóság 1857. szeptember 28-án érkezett Csongrádra. Miután sorra vették a panaszokat, a következő fizetési javaslatot nyújtották be a községnek: egyszerű temetések után 15 váltóforintnak megfelelően 6 pengő; halotti búcsúztatókban a megnevezett személyek párjától 24 p. krajcár; énekes gyázmiséért és Liberáért

635 1769-ben a plébánia elkészültével párhuzamosan épült fel a kántor és a harangozó szolgálati lakása a mai Templom utcában. A kántori lak kútjának építésére Mátyus János plébános idejében, 1822-ben kerül sor. 1850-ben újították fel a kidőlt kerítést. Váry Gellért, csongrádi származású piarista szerzetes említi, hogy a korábbi Sárkány utcát a 19. század közepén Kántor utcának nevezték. Ez az az út, „mely a templom farától a kántori lakás előtt a Tiszára visz”. VPL APar. Cs. 1822. szeptember 8. Edelényi János határozata; Forgó–Forgó 1987. 37; Váry 1974. 15.

636 VPL APar. Cs. 1842. június 2. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz. Az említett jobbágytelek Györi András és Keki József telke között helyezkedett el. A legelőről további 40 forintot, a kenderföldből (melyet elmulasztott a levélben megemlíteni) 100 öl hosszú és 6 öl széles részt, továbbá 12 öl tűzifát és ugyanennyi nádat kapott. A stóladíjak közül kifelejtette a templomi kihirdetések után járó 20 váltó forintot. Ld. NPI Canonica Visitatio 1828. De Cantorum. Ugyanebben az időben az Óbecsén szolgáló Mezey János a községtől 200 Forint juttatást, mellé 1000 kéve nádat kapott, stólakeént a jegyesek és házások kihirdetésére 45 krajcárt, avatásért 10 krajcárt, temetésekre 12-30 krajcárt. Barna 2009. 444.

637 MNL CsML CsL Iratmásolatok 106. Az 1761-es Canonica Visitatiohoz csatolt fogadószerződés másolata 1828-ból.

638 *Asperges*: A latin „aspergere” (meghinteni) szóból. A szenteltvíz hintésére szolgáló alkalmatosság az aspergile vagy aspergillum (szenteltvíz-hintó pálcá) és az aspersorium (hordozható szenteltvíz-tartó). Használata a lelki megtisztulás és bűnbánat fontosságát, a keresztséget és a szentséget hivatott jelképezni. Jellegetes kísérő éneke az *Asperges me Domine hyssopo et mundabor* kezdetű, 50. antífona (Zsolt. 50). Fordítása: „Hints meg engem, Uram, izsóppal, és megtisztulok.” Az idézett panaszos levél szerzője ezen antifona éneklésére céloz. M. Kat. Lex. I. 2004. 457.

639 VPL APar. Cs. 1842. június 2. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

a korábbi 1 Vfrt. helyett 30 p. krajcár; koporsóba tételért⁶⁴⁰ a korábbi 2 Vfrt. helyett 1 pengő forint járjon a kántornak.⁶⁴¹

Kmeth Lajos több ponton kifogásolta az új díjazási rendszert. Az egyszerű temetésért járó fizetséget, mely a „szegény csongrádi nép körében a leggyakoribb”, rendkívül alacsonynak találta. A halotti búcsúztatókkal kapcsolatban azt sérelmezte, hogy „az éneknek fejezete, vagyis a befejezése és bezárása a leglényegesebb éneklési teher s épen e fáradságért semmi díj nem határozottatott”.⁶⁴² Továbbá felrögtte a bírálóknak, hogy Liberás gyászmise tetszés szerint rendelhető, az adott család belátásától függ, hogy igényt tart-e rá vagy sem. Ugyanez mondható el a koporsóba tételről, mely „csak a nagyszerű, s így igen ritkán előforduló temetéseknél van gyakorlatban”.⁶⁴³ A kántor javaslata szerint az egyszerű temetések díját ne 6, hanem 15 pengőben, egyszerű „öregtemetéseket” 30 pengő krajcárban határozzák meg. A halotti búcsúztatókat illetően jobbnak látta volna, ha egy búcsúztató díját legfeljebb 4 pengő krajcárban határozzák meg, viszont „nagyszerű, pompásabb temetéseknél” a díjazás szabad egyezkedés tárgyát képezhetné. A levél írója 30 éves kántori szolgálatára hivatkozva kérte, hogy a püspök jó szívvvel fogadja kérelmét.⁶⁴⁴ Alázatos levele azonban Vácott nem talált megértésre.

Kmeth Lajos ezek után a Császári- és Királyi Budai Helyhatósághoz nyújtotta be javaslatait, melynek hatására a helyhatóság leiratot küldött a megyére, melyet a megye rendelet formájában közvetített a csongrádi előjáróság felé. Az előjáróság óriási felháborodással vette kézbe a kántor fizetésemelési folyamodványát. Válaszként cirkalmas levélben összegezték korábban tett engedményeiket.⁶⁴⁵ A tanulságos eset a csongrádi kántor stólaris javadalmainak változatos forrásait, egyben Kmeth Lajos fontosabb feladatainak körét is megmutatja.

A kántor javadalmainak kiegészítésül szolgáló, alapítványi misékért járó díj az 1860-as évektől a 19–20. század fordulójáig nem változott. Ekkoriban egy alapítványi misékért – függetlenül attól, hogy hány pap celebrálta – 42 krajcár, Liberáért újabb 42 krajcár járt a kántornak.⁶⁴⁶

Az éneklész stólaris jövedelmeinek átgondolására mindig az új kántor hivatalba lépésének idején került sor. Ennek okát Schuster Konstantin váci püspök

640 *Koporsóba tétel*: Latin nevén Impositio, vagy Ritus impositionis ad thumbam. Magyarázata I. 49. oldal 215. lábj.

641 VPL APar. Cs. 1857. október 6. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

642 VPL APar. Cs. 1857. október 6. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

643 VPL APar. Cs. 1857. október 6. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

644 VPL APar. Cs. 1857. október 6. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

645 Eszerint 1857 áprilisában a kántor fizetését 300 váltó forintra a jobb árfolyamértékű pengőre emelték fel, a házassulandó párok hirdetési cédulájának másolási díját 20 váltókrajcárról 10 pengő krajcárra, a Requiemes miseszolgálat, a Libera és koporsóbeszentelés árát 1 Vfrt.-ről egységesen 30 p. krajcárra változtatták. A halotti búcsúztatók taksája a Helyhatósági Tanács javaslatát érvényesítve páronként 24 krajcár maradhatott. Az egyszerű temetésekért járó 6 pengő krajcárt azonban továbbra sem állt módjukban megemlíteni. VPL APar. Cs. 1857. október 23. Csongrád községyi választmányi ülés jegyzőkönyvi kivonata.

646 VPL APriv. Hegyi Antal, 1898. augusztus 22–26. Püspöki szentszéki kihallgatási jegyzőkönyv. Hornyik Károly vallomása. Ugyanitt Droppa Károly adminisztrátor vallomásában megjegyzi, hogy „itt [t.i. Csongrádon] minden három papos mise Liberával van. Tehát úgy látszik liberás miséért jár ez a 84 Kr. Ezen illetményét [a kántor] napról napra kapja.”

világosan megjelölte: „a kántori illeték szabályozására most lesz a legalkalmasabb időpont, mikor az állomás üresedésben lesz – minthogy a már megválasztott Kántor kétoldalú szerződése még bajok előfordultával sem oldható fel a szerződető fél részéről”.⁶⁴⁷ Sohlya Antal 1860. április 1-jén érvénybe lépő szerződésében a stólaris javadalmak már osztrák krajcár és forint értékben voltak megadva,⁶⁴⁸ számszerűsítve a következőképpen:

Házassági hirdető levelek: 20 Kr.⁶⁴⁹

Temetések: 15 Kr. (szegényektől, akik polgármesteri bizonyítvánnyal rendelkeznek, ez a díj nem követelhető)

Énekes gyászmise (Requiem) Liberával: 84 Kr.

Énekes gyászmise Liberával, koporsó kitétel nélkül: 42 Kr.

Koporsóba tétel (Impositio): 42 Kr.

Temetési búcsúztató, a stólaris 15 Kr-on kívül:

Kiskorú halottnál (5-10 éves) 50 Kr-tól 2 Frtig

Öreg halottnál: 8-15 versszak között 1 Frt-tól 4 Frt-ig

Név szerinti búcsúztatásért: 8-15 versszak között 1 Frt-tól 3 Frt-ig

Öreg halottnál: 10-20 versszak között 2 Frt-tól 8 Frt-ig

Rendkívüli, határozatlan mennyiségű verses búcsúztatás szabad egyezkedés tárgya, díja 8 Frt-tól 20 Frt-ig terjedhet.⁶⁵⁰

Mindezek mellett a csongrádi kántor köteles volt minden szombati litánia után ének-oktatást tartani az iskolás gyermekeknek, továbbá a szentmise énekeit a szertartások előtt a hívekkel begyakoroltatni.

A kántori szerződésbe foglalt „kötelmek” tetemes részét a halott mellett végzett szolgálatok tették ki. Legnagyobb kihívást szemmel láthatóan a halotti búcsúztatók díjának meghatározása jelentette.⁶⁵¹

647 VPL APar. Cs. 1894. július 31. A váci püspök levele Hegyi Antalhoz.

648 1858-ig egy forint 60 krajcárra oszlott, innentől kezdve vezették be az osztrák értékű forintot, ami már decimális, tehát 1:100 arányú volt. Ujszászi Róbert szíves közlése.

649 Alvinczy Ferenc plébános levelében írta, hogy a házassági hirdető cédulák másolásáért, a hirdetési lista összeállításáért a helybeli lakostól 20 krajcárt, „idegentől” 40 krajcárt kérhetett el a kántor. A plébános ez alapján hirdette ki litánia alkalmával a házasulandókat. A plébános ugyanakkor nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ez afféle „ferde szokás”, mely még a Canonica Visitationa is bekerült. VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

650 VPL APar. Cs. 1867. évben, Sohlya Antal nyomtatásban megjelent röpirata szerint. A röpirat csak a nevezett javadalmakra tér ki.

651 *Halotti búcsúztató*: Az elhunyt hozzátartozói által megrendelt, és a kántor által személyre szabottan készített (vagy összeállított), kötött versformájú, ismert egyházi ének dallamára előadott halotti versezet, mely többnyire tartalmazza az elhunyt hozzátartozóinak nevét vagy a rokonsági fok jelölését. Sohlya Antal csongrádi kántor eképpen definiálta a halotti búcsúztatókat: „Búcsúztatónak szorosan csak azt lehet neveznünk, melyben az elhunyt nevében, s helyette az éneklész az elhunyt vérsége s barátaitól búcsút vészen.” Sohlya 1857. (kézirat) 394. A halotti búcsúztatók történetéről, műfaji jellemzőiről egy korábbi munkámban már értekeztem. Lásd: Gyöngyössi 2010/a. A kántorok minden időben elégedetlenek voltak stólaris jövedelmeikkel, így a 19. század folyamán nem voltak ritkák az efféle sirámok: „Nekem egyenesen e búcsúztatókból kell élnem [...] s ha ezt elveszik maguknak a lelkész urak, akkor mehetek én nőmmel, anyámmal s gyerekeimmel koldulni” VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

Halotti búcsúztatók körüli anomáliáról először 1823-ban találunk adatot Csongrádról. Mikor Mátyus János plébános megtudta, hogy egy gyermek halott részére énekes búcsúztatót és a nagy harang kongatását is megrendelték, ám Requiemet (gyászmisét) nem óhajtotta a család szolgáltatni, haragját a halottbejelentést végző édesapára zúdította.⁶⁵² Ugyanezen plébános temetésenként 1 forint ún. *várakozópénzt* kért a hozzátartozóktól azért, hogy a temetésen végig várja a kántor búcsúztató énekét.⁶⁵³ A papság részéről a díjazás ellenőrizhetetlensége, a versezetek alacsony színvonala és a műfaj bosszantó „életképesége” volt a búcsúztatók iránti ellenszenv elmélyülésének oka.⁶⁵⁴

1867-ben Alvinczy Ferenc plébános erőteljes kirohanás intézett Sohlya Antal kántor búcsúztatási gyakorlata ellen. A kántor és a plébános közötti konfliktus ugyan nem a búcsúztatók ürügyén robban ki, de a kántor elleni vádak sarkalatos pontját képezte. A plébános beszámolója szerint Csongrádon az ingyenes szegénytemetések, másképp *karinges temetések*⁶⁵⁵ is ritkán múltak el a „drága, de rossz, fűzfán termett, hitbeli hibáktól piszkos, együgyűeket ámító, a kántor privát bosszuállásának tért adó ostoba halotti búcsúztató nélkül”.⁶⁵⁶ A szokás meggyökeresedésének okát Alvinczy a kántor magatartására vezette vissza: „Ha halottbejelentés után a kántorhoz küldöm őket, a hideg kezdi rázni a híveket és igen sokszor azt mondják ‘Jaj! Csak ahhoz a nyúzóhoz ne kellene menni! – ‘Miért?’ – ‘Alig lehet vele megalkudnunk. [...]’ – ‘De hát mit panaszkodnak? Ki kényszeríti kendteket, hogy ilyen olyan búcsúztatót rendeljenek, ha kell a cifra búcsúztató, hát fizessenek a kántornak!’ És ekkor már nagyon furcsa dolgokat beszélnek a hívek, hogy mit csinál a kántor, ha nem búcsúztatnak”.⁶⁵⁷ Ha nem kértek búcsúztatót, vagy nem fizették meg kellően szolgálatait, a kántor éneklés helyett „csak mormogott”, vagy el sem jött a temetésre.⁶⁵⁸

Huszonhárom esztendővel később Csongrád új plébánosa, Hegyi Antal – a temetések után befolyó pénzek egyenlőtlenségét sérelmezve – valóságos támadást indított Sohlya Antal és a csongrádi nép „cinkos hiúsága” ellen. Hegyi plébános levelében számszerűen sorolta elő a halotti búcsúztatás anyagi vonatkozásait: „a nép maga táplálja a lábra kapott rossz szokást, csakhogy hiúsága ki legyen elégítve, s neve legalább ezen utolsó alkalommal a világ előtt ki legyen

652 Méltatlankodásának oka, hogy Requiemes gyászmiséért külön díjazás járt volna a papnak. VPL APriv. Mátyus János, 1823. május 10. Csongrád város bírójának levele a váci püspökhöz.

653 VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. Kováts Ferenc káplán vallomása.

654 V.ö. Gyöngyössy 2010/e.

655 *Karing*: Latinul superpelliceum vagy rochetum. Fehér színű liturgikus ruha, mely a 10. század végén alakult ki az albából. A 17. század óta csipkével díszítik. Karinges temetésnek nevezi a népnyelv, amikor a pap karinget visel a szertartáson, mellőzve a fekete miseruhát. M. Kat. Lex. VI. 2001. 206.

656 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

657 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

658 Gyánti Ágnes esete, lásd. VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz. Évtizedekkel később Hegyi Antal plébános tollából hasonló panaszok jutottak el a váci püspöki szentszékhöz: „A ki jogosulatlan illetményeket szed, az nem más mint a kántor, a ki annyira viszi ezt az üzérkedést, hogy ha valaki temetések és misék alkalmával csak a rendes illetményeket fizeti be, valóságos botrány, a hogyan énekel.” VPL APar. Cs. 1891. február 28. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

kiáltva. Így történik aztán, hogy pl. karinges temetéseknél a plébános nem kap semmit, mert az ő stólája meg van váltva az évi 1680 Ft. tiszteletdíjjal, a temetést végző segédlelkész kap 20 Krt csizmakoptatás czimén, a kántor pedig egymaga 5-6 Ft. jutalomban részesül a semmit mondó búcsúztatók után, s ezért a papnak órahosszáig dideregnie kell a hidegben. A 3 papos temetéseknél a 3 pap a templommal együtt kap 18 Ft 70 Krt, a kántor egymaga 20-25 Ft, néha többet is, mert a búcsúztató szabad alku tárgya csak azért, hogy a kaptafaszerű búcsúztató formába a bemondott neveket – legtöbbször bosszantó nyakatekertséggel – belegyűri”.⁶⁵⁹ Hegyi plébános levelében arra kérte a váci Egyházmegyei Hatóságot, hogy a szegény, karinges temetéseken tiltsa meg a halotti búcsúztatók éneklését. Hisz „a hol nem telik a néptől garas a szentmisére és templompénztár javára, ott ne legyen keresnivalója a hiábavaló búcsúztatóknak sem, hanem mondjon a helyett a kántor valamely könyörgő egyházi éneket, mely többet használ Isten előtt a léleknek tíz összetákolt búcsúztatónál”.⁶⁶⁰

Ahol a halotti búcsúztatók után járó fizetség a kántor és a gyászos család „magánügye”, vagyis szabad egyezkedés tárgya maradt, ott a díjszabás kérdése körül fellángoló anomáliák az éneklész és plébánosa kapcsolatára is árnyékot vetettek. Mikor Sohlya Antal és Alvinczy Ferenc plébános között felütötte fejét az egyenlenség, a kántor jobbnak látta a „rágalmak elkerülése végett” röplapon terjeszteni a stólaris javadalmak listáját. Segédei napokon keresztül osztogatták az utcán Sohlya díjszabás-jegyzékét.⁶⁶¹

A díjszabás mellett a halotti búcsúztatók milyensége is állandó vita tárgyát képezte. Egy-egy balul elsült ének híre akár évtizedekkel is túlélte alkotóját, rosszabb esetben nyomtatott formában is megörökítette az emlékezet. A Csongrádi Lap eképpen emlékezett meg az öreg Sohlya kántor búcsúztatói gyakorlatáról:

Tejfel, turó, vaj, író,
Sohlya tata nagy író;
Tűz-, víz-, gyász- és baleset,
Ő írja meg, hogy esett.⁶⁶²

659 VPL APar. Cs. 1891. január 30. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

660 VPL APar. Cs. 1891. január 30. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

661 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

662 Csongrádi Lap. 1892. január 17. II. évf. 3. szám, 3. old. Ugyanebben a cikkben az idős kántor köré valóságos hálót szőnek iróniából, melynek alapja egy közzájón terjedő, félresikerült halotti búcsúztató: „De leginkább az esett rosszul az öregnek, hogy supplensével, Sántha Jánossal, a nemesség kivívása reményében előre megfestette az ősi címert [...]. A pajzs jobb felén hárompapos temetést ábrázoló kép s az Öreg úr búcsúztatóiból a magyar költészet öröklő remeke: „Midőn a vízbe fulladtál, jaj be sokat ihattál”. Tudvalevőleg az öregúr ezt a búcsúztatót zengette el egy 16 éves vízbe fúlt leányzó ravatalánál. Erre a versére még máig is büszke.”

1.3. Csongrádi kántorok a 18–19. században

Dudás Lajos helytörténész 2001-ben az Oppidum Csongrád hasábjain egy teljes tanulmányt szentelt a csongrádi kántoroknak.⁶⁶³ Forrásai azonban csak 1761-ig engedték vissza az időben, és elsősorban a 19–20. századi kántorok álltak érdeklődése középpontjában.

A legkorábbi *organista és mester*, kinek neve forrásainkban fennmaradt, a már említett csongrádi illetőségű Lénárt János, akit 1736-ban a makói származású, Horvát vezetéknévű kántor követett a tisztségben.⁶⁶⁴ Néhány évtizeddel később, az 1761-ik évi Canonica Visitatio a kántor személyére is kitér. A forrás szerint ekkoriban az 54 esztendőes Tóth Imre látta el a tanítói és kántori (*Ludimagister et Cantor*) teendőket Csongrádon, kinek szolgálatairól és magaviseletéről a plébános elégedetten nyilatkozott.⁶⁶⁵

Bába Szabó Rókus egyházi feljegyzéseiben maradt ránk Faragó János csongrádi kántor emléke, akiről a Bába Szabó tudni vélte, hogy 1798-ban hunyt el.⁶⁶⁶ Faragó neve már az 1784-ben Kanyó András plébános által végzett népszámlálás idején is felbukkant. A bejegyzés szerint a csongrádi éneklész akkoriban 53 éves volt, feleségével, Galbáss Juliannával három gyermeket neveltek. Háztartásukban két szolga neve is fel volt tüntetve.⁶⁶⁷

A már említett 1761-ik évi Canonica Visitatio folytatásaként vezetett iratköteg végéhez Kmeth Lajos csongrádi éneklész 1828-ban aláírt fogadószerződését csatolták, melyet 1842-ben újítottak meg a korábbi feltételek szerint.⁶⁶⁸ Kmeth Lajos kántortanító 1801-ben született, ismeretlen helyen. Gimnáziumot végzett, ahol latinul és németül is tanult. Három éves nagykorúsi működés után került Csongrádra. Az 1842-es vizitációs jegyzőkönyv szerint jó erkölcsű, vallásos férfi, emellett egészséges és erős testalkatú volt. Mivel Csongrádon elegendő tanító működött, így a kántornak már nem kellett tanítania. Az orgonán megfelelően játszott (*apte pulsat organum*), a világi énekeket mellőzte.⁶⁶⁹

Kmeth Lajos első felesége, Bauersax Anna 43 éves korában, 1845 szeptemberében hunyt el.⁶⁷⁰ A töredékben fennmaradt megemlékezésekből az derül ki, hogy a jólelkű kántor oly sokaknak adott kölcsön, hogy élete utolsó éveiben súlyos anyagi gondokkal küzdött. Kmeth Lajos sírjának szomorú sorsára Hegyi Antal

⁶⁶³ Dudás 2001.

⁶⁶⁴ VPL APar. Cs. 1736. március 6. A csongrádi bírák és lakosok levele a Consistoriumhoz.

⁶⁶⁵ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106.

⁶⁶⁶ Tari 1977. 13.

⁶⁶⁷ NPI Historia Domus I. kötet, 205.

⁶⁶⁸ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106.

⁶⁶⁹ NPI Canonica Visitatio, De Cantorum. 1842.

⁶⁷⁰ Dudás Lajos 2001. 70.

plébános hívta fel a figyelmet a Tiszavidék hasábjain.⁶⁷¹ Kmeth második felesége, a harangozó és sekrestyés családból származó Keviczky Márta 1859. novemberében levéllel kereste fel a csongrádi előjáróságot, hogy nehéz anyagi helyzetére és férje 31 éves kántori szolgálatára való tekintettel még egy évig ne hirdessék meg a kántori állást Csongrádon. Ezidő alatt a kántori javadalmak élvezése fejében az özvegy két alkalmas segéd tartását vállalta. A Tanács a kérelmet elfogadta, így az állást csak 1860. Szent Mihály napján hirdették meg.⁶⁷² Hogy az özvegy és gyermekei végül Csongrádon maradtak-e vagy sem, arról nincs tudomásunk. Ami bizonyos, hogy Kmeth Lajos fiai, József és István tanyai tanítók lettek Csongrád környékén, ám az 1858–59-es években más községekben is pályázatokat nyújtottak be.⁶⁷³ Kmeth Lajos kántor anyagi ügyei még 1868-ban is napirenden voltak.⁶⁷⁴

A 19. század második felét egyetlen kántor, Sohlya Antal neve fémjelzi, kiről a későbbiekben részletes életrajzot és leírást közlünk.

1.4. Néhány szó a szuflensekről és fullajtárokról

Ahhoz, hogy a csongrádi főéneklész a fogadószerződésben foglalt kötelességeinek maradéktalanul eleget tudjon tenni, énekelni és orgonálni tudó segédek tartására kényszerült. A kántorsegéd népies neve Szegeden *suplenc*⁶⁷⁵, Csongrádon *szuflens*⁶⁷⁶ vagy *kis kántor*⁶⁷⁷ volt. Hivatalos iratokban és a sajtóban megnevezésük *kántorsegéd*, *supplens*⁶⁷⁸ vagy *aléneklész*⁶⁷⁹. Számuk Csongrádon egytől háromig terjedhetett. Két segéd tartása a filiák miatt elengedhetetlennek bizonyult, három csak a főkántor hosszas betegsége vagy súlyos járvány idején vált kötelezővé.⁶⁸⁰

671 „Oh bár akadna olyan ember is, ki a néhai Kmeth Lajos kántorról is megemlékeznék, kinek sírját – hogy hol van – már csak emlékezetből ismerjük, mint hogy a kis fenyőfa kereszt is rég megsemmisült sírjánál. Kmeth Lajos nem csak minden jövedelmét, de a neje 10.000 frt. hozományát is mind a barátságának áldozta fel elannyira, hogy a szemfülele még nincs kifizetve, és még is ma már jeltelen sírban nyugszik. Nem kötelesség, de a szívesség parancsolja, hogy a jeltelen sírt jelezzék meg ti, kik annyi szívességével éltetek az elhunytak.” Tiszavidék, 1894. november 11. V. évf. 45. szám, 3. old.

672 MNL CsML CsL V.B. 42. a. 1859. november 7. jk. 288. sz. Kmeth özvegyének esete nem egyedi: az 1872-ben elhunyt kunszentmártoni kántor felesége a férj halálát követő évben még a kántori lakban maradhatott. Barna 2009. 450.

673 MNL CsML CsL V.B. 42. a. 1856. szept. 9. ülés, 429. sz. és 432. sz. határozatok.

674 MNL CSML CSL V.B. 42. a. 1868. július 3. 388. sz. határozat.

675 Bálint 1983. 97.

676 VPL APar. Cs. 1868. február 4. Gyánti Ágnes vallomásában eképpen panaszkodott a főkántorra: „Még a 15 krajczárt sem adta vissza, holott sem ő [nem jelent meg a temetésen], de még csak egy gyerek szuflent sem küldött.”

677 Megemlítve a Tiszavidék közleményében, Faragó Mihály temetése kapcsán. Lásd: Tiszavidék, 1894. december 16. V. évf. 50. szám, 3. old. Illetve Sohlya Antal nyugdíjazási ügyében: Csongrádi Közlöny, 1894. augusztus 12. I. évf. 22. szám, 3. old.

678 Csongrádi Lap, 1892. január 17. II. évf. 3. szám, 4. old.

679 VPL APar. Cs. 1868. január 9. Skultéty József vallomása. Megjegyzendő, hogy sem a Katolikus Lexikon, sem a Magyar Katolikus Lexikon nem emlékezik meg a kántorsegégekről.

680 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz. Ugyanebben a forrásban a csongrádi kántor arról panaszkodik, hogy a plébános elvárja tőle a három segéd tartását csupán azért, mert neki is három káplánja van.

Csongrádon kántori segédlet nélkül még a legszerényebb végtisztesség is elképzelhetetlen volt: ezeken az ún. „ötgarasos” vagy „karinges” temetéseken kizárólag segédek asszisztáltak.⁶⁸¹ A kántorsegédek fogadásának feltételei csak a század végére változtak meg: 1896-ban a segédek éves fizetése teljes ellátással 180 forint, ellátás nélkül 400 Ft volt.⁶⁸²

A supplensek kiválasztása a 19. század végéig a főkantor egyedüli joga volt, elbocsátásukról is ő döntött. A plébánosnak gyakran arról sem volt tudomása, pontosan kik, és hány segéd működik a kántor kezei alatt.⁶⁸³ Alvinczy Ferenc eképpen összegezte a csongrádi helyzetképet: „Vajjon van-e a papnak joga megnézni, kivel megy temetni és ki van a kóruson miséje alatt – vagy pedig nincs? [...] mert különben a kántor az ő kis kutyáját is elküldhetné a pappal temetni. [...] Vajjon kellett-e a mostani csongrádi papok miatt [a főéneklésznek] csak egy segédet is elküldenie? Pedig nagyon tudja, hogy milly furcsa népségek megfordulnak nála”.⁶⁸⁴

A kántorsegédek neve esetlegesen maradt fenn – ha fennmaradt egyáltalán – a forrásokban. 1842-ben mindössze annyi derül ki, hogy Kmeth Lajos kántornak két segéd részére kellett évi 170 forintot, kosztot, szállást, mosást, fűtést és gyertyát biztosítania.⁶⁸⁵ Tette ezt annak ellenére, hogy fogadószerződése szerint csupán egy supplens tartására volt kötelezhető.⁶⁸⁶ Még Kmeth Lajos kántorsága idején, 1853-ban hat méteres szárnyal bővítették ki a csongrádi kántorlakot, melyet a segédek részére különítettek el.⁶⁸⁷ Az új hajlék első lakója Kovacsics Béla volt, aki 1853-tól elemi leányiskolai tanítóként működött,⁶⁸⁸ majd az 1860-as évek közepétől csépai főkantor lett.⁶⁸⁹ 1867–68-ból az idős Skultéti (vagy Skultéty) József és Oláh Lázár neve maradt ránk. Skultétiről annyit tudunk meg, hogy idős ember volt, aki a Belsővárosban lakott, így sokáig tartott mire a plébániára besétált.⁶⁹⁰

681 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

682 VPL APar. Cs. 1896. november 17. Jegyzőkönyvi kivonat képviselőtestületi ülésről, Csongrád.

683 „A plébános, aki a temetéseket elrendeli, sohasem tudhatja bizonyosan: mikor van meg a rendes két segéd, mikor nincs? [...] Itt a kántorsegédek csak úgy jönnek mennek, s ismét jönnek mennek a plébános híre tudta nélkül.” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

684 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz. A helyi főpásztor egyik legkellemetlenebb emléke ezekről a „furcsa népségekről” egy rühes segéd esete, akivel temetések alkalmával közös kocsi kényszerült ülni.

685 VPL APar. Cs. 1842. június 2. Kmeth Lajos kántor levele a váci püspökhöz.

686 „Melly szolgálatokat, minthogy maga a nevezett kántor úr nem teljesíthetné, azért köteleztetik egy alkalmas suplenset, a ki a fennt előhozott ájtatos szolgálatokban segédet [...] lehessen állandóul tartani” MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106.

687 Dudás 2001. 68.

688 Forgó–Forgó 1987. 73.

689 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

690 VPL APar. Cs. 1868. február 28. Kevitzky György vallomása.

1869-ben Skultétit tanítónak nevezte ki az iskolaszék.⁶⁹¹ Oláh Lázár 1867-ben bel-sővárosi elemi iskolai tanító lett.⁶⁹²

1870–71-ben segédkántorként működött Sohlya Antal mellett a későbbi polgári iskolai igazgató – Sohlya jövendőbeli veje –, Farkas Béla.⁶⁹³ Nem tudni, hogy Vogel Ignác kántortanító ebben az időben kizárólag tanításból élt, vagy supplensként is működött Sohlya Antal mellett.⁶⁹⁴ Szentkereszty Tivadarnak, a későbbi gerendási kántortanítónak is csupán tanítói működése bizonyítható.⁶⁹⁵ Ő volt az, aki a Szentesi Lapban méltató sorokkal emlékezett meg Sohlya Antal 50 éves kántori szolgálatáról.⁶⁹⁶ Fölföldy Mihály „képezdevégzett kántorsegédet” viszont már segédkántori minőségből emelte az iskolaszék 1880-ban javadalma-zás nélküli, kisegítő tanítói állásba.⁶⁹⁷ 1892-ben történik említés egy Sántha János nevezetű supplensről, majd 1894-ben Khírer (vagy Kirer) József okleveles segéd-kántorról, aki kérelmet nyújtott be egy elemi iskolai tanítói állás elnyerése érde-kében. Az állást meg is kapta.⁶⁹⁸ Khírer Józsefet egy év múlva Kiszombor köz-ség kántorává választották meg. Ám csongrádi kapcsolatai nem szakadtak meg: alig egy esztendő múlva Sohlya főéneklész egyik leányunokáját vette feleségül.⁶⁹⁹ Rapcsányi Imre kántorsegédet 1895-ben helyettes tanítónak tette meg az iskola-szék.⁷⁰⁰ 1898-ban értesülünk a Kiskunmajsán kántorizáló Schwarz Alajos, egykori csongrádi supplens és jeles zongoratanár haláláról.⁷⁰¹

A segédkántori tisztség tehát gyakornokoskodást, legfeljebb egy-két eszten-deig tartó hivatalviselést jelentett; afféle „ugródeszka” volt a főkántori vagy taní-tói állás elérése előtt.

Forrásaink többnyire név nélkül emlékeznek meg a kántorsegédekkel kap-csolatos problémákról. Ezek között első helyen áll a képzetlenség, a túlzottan fiatal kor és a pontatlanság, vagyis az át nem érzett felelősség. 1868 januárjában Szepesi József csongrádi faragóács a szomszédos csépai kántort hívta el édesapja temetésére énekelni. Sohlya Antal főéneklész távollétében ugyanis az a nevezet-len csongrádi supplens asszisztált volna a szertartáson, akiről az elhunyt nem a

691 MNL CsML CsL Csongrád Város, 1865-1872-ig és 1880-1923-ig Nagyközség Községi Iskolaszé-kének, 1897-től Állami Elemi és Polgári Iskolai Gondnokságának iratai V. B. 79. (Továbbiakban: MNL CsML CsL V. B. 79.) 1869. október 24. jk. 35. sz. határozat.

692 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz. Oláh Lázárral kap-csolatban Szántai Kiss Mihály említi, hogy tudomása szerint ő volt Csongrád második diplomás tanítója, aki híres volt szép kézírásáról és rajztudásáról. V.ö. Szántai Kiss 1972. (kézirat)

693 MNL CsML CsL V. B. 79. 1871. július 6. jk. 242. sz. határozat. Farkas Béla (1847–1913) a Hont vármegyei Kisbéren született, 1871-től kezdve Csongrádon élt. A polgári fiúiskolában igen hamar igazgatói tisztségbe került, és egészen 1913-as nyugdíjazásáig vezette az intézményt. Lásd: Füzesi é.n. (kézirat) 229.

694 MNL CsML CsL V. B. 79. 1874. július 18. jk. 183. sz. határozat.

695 Tiszavidék, 1893. szeptember 3. IV. évf. 36. szám, 3. old.

696 Hivatkozik rá: Labádi 2008. 101.

697 MNL CsML CsL V. B. 79. 1880. február 22. jk. 166. sz. határozat.

698 MNL CsML CsL V. B. 79. 1894. január 14. jk. 68. sz. határozat.

699 Csongrádi Közlöny, 1895. február 24. II. évf. 8. szám, 3. old. Khírer 1912-ben már szentesi főkán-torként jelentette meg „A szentesi röm. kath. buzgó hívek ajkán élő egyházi népének gyűjtemé-nye...” (Untermüller Ernő gyorsajtója, Szentes) című munkáját. Ld. Barna 2009. 454.

700 MNL CsML CsL V. B. 79. 1895. november 19. jk. 27. sz. határozat.

701 Csongrádi Lap, 1898. január 16. VIII. évf. 3. szám, 3. old.

leghízelgőbb véleményen volt.⁷⁰² A név szerint is ismert csongrádi kántorsegéd kántortanítói képesítéssel rendelkeztek, így hamarosan vagy az egyik elemi iskola tantestületében, vagy egy község választott főéneklészeként folytatták pályájukat. Hegyi Antal plébános 1896-ban elérte, hogy a kántorsegéd választása pályázati hirdetés útján, ne a kántor és supplens egyezkedése folytán történjen meg. Innentől kezdve a főéneklész által megfelelőnek tartott két-három jelentkező közül a plébános joga lett kiválasztani a legalkalmasabbat. A plébános immáron elbocsátásukba is beleszólhatott.⁷⁰³

Vizsgált időszakunkban az orgona működtetéséhez a kántornak szüksége volt *fújtatóra*, szegedi népi nevén *kalkantistára*⁷⁰⁴, csongrádiasan *fullajtárra*. Sohlya Antal csongrádi főkántor jegyzeteiben szerepel az *orgonafúvónyomás* kifejezés⁷⁰⁵, ám hivatalos iratokban az *orgonanyomót* használták⁷⁰⁶. 1880-ban a frissen megválasztott Mezey Márton kunszentmártoni kántor szerződésében az *orgonafúvó nyomó* megnevezést találjuk.⁷⁰⁷

Mivel a fújtató munkája nem igényelt különösebb szakértelmet, csak némi odafigyelést, így jellemzően a harangozó és sekrestyés vagy egyéb, laikus alkalmi segítők asszisztáltak a kántor munkájához. Sohlya Antal jegyzeteiben a fullajtár kitanításának szükségességéről is értekezik, mondván: „nehogy rendetlen nyomás által mind a fuvók s orgona romoljanak, mind az istentisztelet zavartassék”.⁷⁰⁸ 1878-ban a csongrád-belsővárosi Szent Rókus-templom harangozója, Bernáth Ferenc évi 8 forint kiegészítő juttatást kapott „orgona nyomási illeték” jogcímen. A külsővárosi templomban ugyanezért a munkáért, ugyanebben az időszakban 31 forint járt.⁷⁰⁹ A kaposvári orgonanyomó fizetése ugyanekkor 18 forint 12 krajcár volt.⁷¹⁰ Kunszentmártonban a plébános is beleszólott, hogy kit alkalmazhat a kántor fújtatóként. Javadalmazását igen méltányosan, évi 50 osztrák értékű forintban állapították meg, melyet a község biztosított számára.⁷¹¹

702 „Apám meghagyta, hogy a csongrádi kántor segédet, ama rendetlen életű, czégéres kórhelyt, kit gonoszságáért már más honnan kicsaptak a kántorságból, be ne eresszem az ő temetésénél enekelni.” VPL APar. Cs. 1868. január 14. Szepesi József vallomása.

703 VPL APar. Cs. 1896. november 17. Jegyzőkönyvi kivonat képviselőtestületi ülésről, Csongrád.

704 Bálint 1983. 97.

705 Sohlya 1857. (kézirat) 348.

706 Kaposváron a népnyelv is orgonanyomóként emlegette. Hoss 1948. 64.

707 Barna 2009. 449.

708 Sohlya 1857. (kézirat)

709 MNL CsML CsL V.B.72. Csongrád Város, 1880–1923-ig Nagyközség Tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek. (Továbbiakban: MNL CsML CsL V.B.72.) 1877. Templomi számadási okmányok. VPL APar. Cs. 1878. június 8. Szvoboda József levele a váci püspökhöz.

710 Hoss 1948. 64.

711 Barna 2009. 449.

2. Sohlya Antal, a „kántorok királya”

Kmeth Lajos halálával a csongrádi kántori állás ismét betöltésre várt, ám a meghirdetésre csak egy esztendővel később került sor. Az üresedés iránt óriási volt az érdeklődés, végül a 40 pályázó közül Sohlya Antal nagyváradi főkántor került ki győztesen. 1860 őszétől a századfordulóig Csongrádon „Sohlya bácsi” neve egyet jelentett a kántor fogalmával. Korának emblematisztikus figurája volt ő, vitathatatlan írói és éneklési tehetséggel, politikai ambíciókkal és kissé ellentmondásos emberi természettel megáldva. A következőkben a kántor és a hívek, a kántor és a többi egyházzsolga valamint a kántor és hivatali felettesei viszonyát elemezzük, Sohlya Antal példáján.

2.1. Sohlya Antal életútja és a kántori hivatal sorsa Csongrádon a 19. század végén

1821. július 20-án Sohlya Antal kiskunmajsai juhásznak és Kozák-Nagy Erzsébetnek fiúgyermeké született, aki édesapja nevét kapta a keresztségben. A szerény anyagi lehetőségek ellenére a tehetséges fiú a kőműves szakma mellett két gimnáziumi osztályt is kijárt. Az ifjú Sohlya Antal gyermekkorától kezdve erős elhivatottságot érzett a kántori hivatás iránt, így tizenévesen már supplens volt szülővárosában. Innen Szegedre, Csanytelekre, Szegvárra, Hódmezővásárhelyre, Makóra majd Algyőre került gyakornoknak. 1842-ben Békéscsabán tett tanképesítő vizsgát, mely ekkoriban a tanítóképző intézeti tanúsítvánnyal volt egyenértékű. A békéscsabai leányiskolában nyomban alkalmazást is nyert, de mindössze egy év után Gyulára majd Sarkadra került kántortanítónak.⁷¹² 1845-ben az éppen megüresedő nagyváradi-velencei Szent László templom főkántori állását pályázta meg, melyet el is nyert. Egy esztendővel később feleségül vette Vargyasy Dániel Anna kézimunka tanítónőt, akivel 43 esztendőn át éltek együtt békében.⁷¹³

A szabadságharc híre Nagyváradon érte a fiatal párt. Sohlya tétovázás nélkül beállt nemzetőrnek. A harcokról egész életében büszkén és szívesen mesélt.⁷¹⁴ A szabadságharc után Sohlya birodalmi alkotmány és bíraskodásról szóló előadásokat hallgatott a nagyváradi jogi akadémián. Utolsó nagyváradi éveiben, 1855 és 1860 között az egyházi ének- és szent szertartástan tanárként alkalmazták a királyi tanítóképző intézetben. Innen pályázta meg a csongrádi főkántori állást.

⁷¹² Dudás 2001. 70.

⁷¹³ Az elszegényedett nemesi családból származó Vargyasy Annát (szül. 1824. október 18.) 1845 november 27-én vezette oltár elé Sohlya Antal. ld. Hajdú 2000. (kézirat)

⁷¹⁴ Kántorizálásának 50. jubileumán a csongrádi sajtó eképpen elevenített fel egy esetet: „Róth és Filippovich táborából elfogott tisztek mintegy 40 szekéren Szegedről Szatmár felé voltak szállítandók, útközben azonban a horvátok vérengzésén felbőszült nemzetőrség ezen fegyvertelen foglyokat fel akarta koncolni, mire a nemzetőrök közül már akkor jól ismert Sohlya Antal lépett fel, mint védő angyal s meg menté a szegény foglyok életét. Mi okmánnal van igazolva”. Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old.

Sohlya a kezdetektől fogva otthonosan érezte magát a kis alföldi mezővárosban: hivatala elnyerése után három esztendővel máris szőlőterületet vásárolt az ún. Öregszőlőkben. Csongrádon töltött évtizedei alatt számos világi tisztséget elvállalt. Alig akadt olyan egyesület, melynek ne lett volna tagja. Ezek a pozíciók elsősorban politikai, oktatásügyi és közéleti jellegűek voltak, de Sohlya alakjától nem elválasztható a művészeti, írói és irodalmi élet, valamint a szőlészeti-borászati tevékenység sem.⁷¹⁵ Az idős kántor tisztségeinek száma egy fővárosi lap beszámolója szerint 1890 tájkán félszázra rúgott.⁷¹⁶ A kiöregedő éneklész 1893-ban, Csongrádon ünnepelte kántorizálásának 50. évfordulóját.⁷¹⁷

Hegyi Antal már az 1880-as évek végén próbálta rábeszélni az idős kántort, hogy vonuljon nyugdíjba. A javaslatot a két alkalmatlannak ítélt kántorsegéd⁷¹⁸ és a főkántor hajlott kora okán szorgalmazta a plébános.⁷¹⁹ Sohlya ugyan ígéretet tett az önkéntes nyugdíjba vonulásra, ám erre végül nem került sor. Hegyi Antal 1894 júliusában a váci Egyházmegyei Hatósághoz fordult, így próbált nyomást gyakorolni a kántorválasztás jogát birtokló helyi képviselőtestületre. Elképzelése szerint a hivatali utód terhére nyugdíjazták volna Sohlyát. A váci püspök támogatta Hegyi plébános javaslatát, ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy az utód jövőbeli szerződésének feltételeit is érdemes volna újragondolni.⁷²⁰

A plébános próbálkozásait látva Sohlya Antal aláírásokat kezdett gyűjteni a belsővárosi hívek között, hogy igazolja: kántorsegédjei tökéletesen ellátják szolgálatukat, és a híveknek sincs oka panaszra.⁷²¹ Hegyi válaszul a Csongrádi Közlöny hasábjain olvasta kántora fejére hiányosságait.⁷²²

A csongrádi képviselőtestület már augusztus elején napirendre tűzte azt a nevezetes püspöki leiratot, mely Hegyi Antal álláspontját védte. A függetlenségi

715 A Sohlya család szőlészeti-borászati tevékenységéről, nemesítési próbálkozásairól lásd Mód László tanulmányait. Mód 2012; 2012 (kézirat).

716 Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old.

717 A jeles alkalomból a helyi lapok részletes életrajzzal üdvözölték. A városi ünnepély július 29. és 30.-án, két napon keresztül tartott: szombaton este az iparos dalegylet adott koncertet, a vasárnapi misét pedig az ünnepelt régi barátja, az egykori 48-as honvéd, Lehoczky József orosházi plébános celebrálta. Délben Sohlyaék házában tartottak díszebédet, ahol a meghívott jeles közéleti személyiségek pohárköszöntőkkel méltatták a jubilánst. Tiszavidék, 1893. augusztus 13. IV. évf. 33. szám, 3. old.

718 „Két segédet ugyan tartana, de az egyik tulajdon veje: Hornyik Károly, ki asztalos mesterséget tanulván, csak nagyon keveset ért a kántorsághoz. Másik segéde meg egy fiatal gyerkőc volna, ki a mult évben végezte a képezdét s így természetes, hogy ennek sincs semmi jártassága a kántori teendőkhöz.” VPL APar. Cs. 1894. július 29. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

719 „Sohlya Antal helybeli kántor úr el van öregevedve teljesen, fülére nem hall, látni is csak egyik szemével lát nagyon kicsit s így maga szolgálatképtelen, mert a mi funkciót végez, abban sincs köszönet.” VPL APar. Cs. 1894. július 29. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

720 VPL APar. Cs. 1894. július 31. A váci püspök levele Hegyi Antalhoz.

721 Csongrádi Közlöny, 1894. augusztus 12. I. évf. 22. szám, 3. old.

722 „Sohlya úr 72. évében van s látása s hallása annyira megfogyatkozott, hogy annak rendje és módja szerint nem képes elvégezni az isteni szolgálatot. Nem is igen szolgál ugyan, csak épen mikor a szükség kényszeríti, akkor is számtalanszor megtörtént, hogy vagy bele orgonál a pap énekébe, vagy nem felelt, a hol kellett volna. Mert a karzatról nem képes az oltárnál a pap ténykedését kivenni. Ezen állapoton pedig nem lehet aláírásokkal vitatkozni, azért sincs itt más teendő, mint a nép érdekében tett felsőbb intézkedésen megnyugodni.” Csongrádi Közlöny, 1894. augusztus 12. I. évf. 22. szám, 3. old.

érzelmű gőzmalom- és hajótulajdonos, Eszes Mátyás egy vizsgálóbizottság felállítását kérte, míg Éder János, a Csongrádi Lap főszerkesztője csupán a két alkalmas segéd tartására kívánta emlékeztetni Sohlyát. A szavazáson végül Eszes indítványa nyert többségi támogatást.⁷²³

Mire a kivizsgáló bizottság összeállhatott volna, Sohlya Antalt agyvérzés érte, így ágyban fekvő beteg lett.⁷²⁴ A helyettesítéssel Sohlya vejét, Hornyik Károlyt bízták meg azzal az ígérettel, hogy haláláig gondját viseli a lebénult főéneklésnek. A főkántori állás nyilvános meghirdetését „tapintatosságból” csak Sohlya Antal halála esetén helyezték kilátásba.

A közgyűlés döntésével Hornyik vállára nehezedett a csongrádi főéneklészi teendők minden súlya. Az asztalos végzettségű kántorhelyettes működését gyenge orgonatudása és állítólagos nemtörődömsége miatt Hegyi plébános állandó rosszallással figyelte. Két esztendő elteltével a helyzet alig változott. Az öreg főkántornak közben Ilona lánya és Farkas Béla veje viselte gondját. Hegyi Antal megelégedte a helyzetet, és a következő levéllel kereste fel a váci Egyházmegyei Hatóságot: „az öreg kántor 78 éves, és még ki tudja, hogy meddig viszi ezt az állapotát [...] és végtére sem lehet megkívánni, hogy egy 22 ezer lelket számláló plébániában családi érdekek miatt egy ilyen fontos állás évekig árvaságban sínlődjék”.⁷²⁵ A körülményekre való tekintettel komolyan sürgetni kezdte Sohlya Antal nyugdíjazási ügyének rendezését és a főkántori állás meghirdetését: „mert most igazán olyan segédkántorunk van, ki nem képes a nép igényeinek megfelelni”.⁷²⁶ A püspök Ullár István kerületi esperest kérte fel, hogy tanácskozzon a csongrádi plébánossal.⁷²⁷ Néhány nappal később Sohlya Antal a plébános, Ilona leánya és veje jelenlétében kérelmezte nyugdíjazását, hisz a kántori lakba már nem kívánt visszatérni, a helyettes kántortól a megígért juttatásokat pedig évek óta nem kapta meg.⁷²⁸

Am hiába volt Hegyi plébános erőfeszítése, az esperesi értekezlet eredményeként a korábbi kondíciókat erősítették meg. Nevezetesen: Sohlya Antal haláláig az állás csak helyettesítéssel tölthető be. A helyettes éneklész köteles 180 forint évi fizetés, mosás, teljes ellátásért, vagy évi 400 forint díjazásért, ám ellátás nélkül egy képesített segédet tartani. Ha Sohlya Antal nem kíván a kántori lakban élni, úgy a helyettes éneklész évi 500 forint ellátási díjat köteles biztosítani számára. A korábbi visszasságok elkerülése érdekében a helyettes kántor csak a plébánossal történő egyeztetést követően hagyhatja el Csongrádot.⁷²⁹ A novemberi képviselőtestületi ülésen ismét Hornyik Károlyt erősítették meg a tisztségben. Hegyi plébános leveleiben közben egyértelmű utalásokat tett arra, hogy a döntés hátterében Hornyik Károly sógorát, a befolyásos Söhlya Gyula főjegyzőt feltételezi.

723 Csongrádi Közlöny, 1894. szeptember 16. I. évf. 27. szám, 1. old.

724 Csongrádi Közlöny, 1894. december 23. I. évf. 41. szám, 3. old.

725 VPL APar. Cs. 1896. augusztus 12. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

726 VPL APar. Cs. 1896. augusztus 12. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

727 VPL APar. Cs. 1896. augusztus 17. A váci püspök levele Ullár István kerületi espereshez.

728 VPL APar. Cs. 1896. augusztus 22. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatósághoz.

729 VPL APar. Cs. 1896. november 27. Ullár István esperes jelentése a váci püspökhöz. Csongrádi Közlöny, 1896. szeptember 6. III. évf. 36. szám. 3-4. old.

Fél év elteltével a kántori hivatal ügye még nem jutott nyugvópontra. Hegyi Antal plébános immáron kétségbeesetten panaszkolta a váci Egyházmegyei Hatóságnak, hogy a helyettes kántor Kecskemétre költözött és csak „vendégszerepelni jár haza”, miközben a kántori teendőket két tapasztalatlan suhancra, az idős kántort egy beteges asszony gondozására bízta. Mivel Hegyi Antal tartott attól, hogy a közvélemény ellene fordul, az Egyházmegyei Hatóságra bízta a csongrádi kántori állás ügyét. „Én ugyan nagyon sajnálom a beteg öreget, ki még mindig hiúságát találja abban, hogy ő a csongrádi főkántor, de hát így a legnagyobb elhagyatottságban sínlódik [...] hanem hát a kántorság végre nem a Sohlya család beneficiuma, s miután így az egyház és hívek igényeinek kielégítéséről gondoskodni nem lehet, más utat és módot kell kitalálni ezen igények kielégítésére nézve.”⁷³⁰ Mikor a püspök kihallgatást rendelt el az ügyben, Hegyi váratlanul visszavonta panaszait. Az esperes ugyanis szigorúan megintette a helyettes kántort, így úgy vélte, hogy reális esély mutatkozik a közeli javulásra.⁷³¹

A híres csongrádi főéneklész állapota 1894 decemberétől egészen haláláig válságos maradt. A csongrádi sajtó időnként beszámolt arról, hogy az idős Sohlyának újból és újból feladták a betegek kenetét.⁷³² A főéneklész tolokocsiban ülve hallgatta meg a kántorizálásának 60. évfordulójára írt köszöntő beszédeket. A „kántorok királya” 1902. február 5-én hunyta le végleg a szemét.

2.2. A kántor mint politikus és közéleti személyiség

1860 után, de különösen az 1880-as évek elején olyan lehetőségek nyíltak meg a közélet és a politika terén, melyek a laikus templomszolgák hivatali elődei számára elképzelhetetlenek voltak. Ebben az időben Csongrádon is sorra alakultak a hosszabb-rövidebb életű egyházi és világi egyesületek, szervezetek, polgári- és olvasóköri, kaszinók. Ezek a szervezetek jellemzően arra törekedtek, hogy a helyi közélet reprezentatív egyéniségeit a tagjaik közé vonják be. Valóságos harc indult az értelmiségiek, képviselők, módosabb nagygazdák és az egyházi tisztségviselők megnyeréséért.

A kántorok – és általában az egyházi személyek – aktív politikai szereplése a 19. század végén korjelenségnek tekinthető. Miután 1875-ben Horvát Döme kecskeméti képviselő az országgyűlésen valóságos támadást indított a kántortanítókkal szemben, a Csongrádiak „válaszul” Csátár Zsigmond kántortanítót

730 VPL APar. Cs. 1897. július 8. Hegyi Antal levele a váci püspökhöz.

731 VPL APar. Cs. 1897. szeptember 6. Ullár István jelentése a váci püspökhöz.

732 Csongrádi Közlöny, 1895. október 13. II. évf. 41. szám, 3. old; Tiszavidék, 1902. február 9. XIII. évf. 6. szám, 3. old.

választották meg képviselőjükké.⁷³³ Csatárt Hegyi plébános és Sohlya Antal is támogatta.⁷³⁴

Mivel Sohlya Antal egész életében hű marad a 48-as eszmeiséghez, a liberális beállítottságú egyesületeket tudatosan kerülte. Összességében kevés olyan kezdeményezés volt Csongrádon, melyhez előbb-utóbb ne csatlakozott volna. Műveltsége, literáltsága okán rendszerint adminisztratív feladatokat ruháztak rá. Ahogy 1867-ben kiállított erkölcsi bizonyítványában olvashatjuk: „a közönség érdekeiben alakított csaknem valamennyi bizottmányok jegyzőjéül alkalmaztatik”.⁷³⁵ Feltűnő aktivitását a Csongrádi Lap személyeskedő hangnemben, állandó kritikával szemlélte, és sajátos módon ki is értékelte.⁷³⁶

Évszám megjelölése nélkül, csupán a legfontosabb közéleti és politikai tisztségeit áttekintve: Sohlya Antal tiszteletbeli városi tanácsnok, iskolaszéki főgondnok, Csongrád vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a Polgári Kör, Csongrád és Vidéke Takarékpénztár illetve a Keresztény Gőzmalom választmányi bizottságának illetve a közbirtokossági bizottságnak is tagja volt. Részt vett a Csongrádi Kaszinó alapításában⁷³⁷, ám a legtöbb energiát az általa életre hívott csongrádi 48-as Népkörre fordította.⁷³⁸ Mindezek mellett olyan időszakai bizottságokba is beválasztották, mint az árvízi vészbizottság 1882-ben, vagy a vasúti bizottság.⁷³⁹ Tíz éven keresztül töltötte be az északi vízvédelmi főfelügyelői posztot.

Bár Sohlya Antal nem született csongrádinak, tettvagyának és egyházi hivatalának köszönhetően hamar a helyi közélet kiemelkedő alakjává vált. Ennek egyik bizonyítéka egy dualizmus korabeli emlékalbum, mely a csongrádi Tari László Múzeum gyűjteményében található.⁷⁴⁰ A nevezett albumot annak helytörténeti jelentősége miatt már több szempontból elemeztem.⁷⁴¹ A 14 bejegyző között ott találjuk a helyi káplánokat: Varga Mihályt és Csapó Jánost, továbbá Sohlya Antal gyermekkori barátját, Lehoczky József orosházi plébánost, illetve a latin és hittan tanárként működő fiatal papot, Márk Balázst. Az albumban többek között gimnáziumi tanár, csendőr főhadnagy és egy építész is otthagyta kézjegyét. Az ismeretlen tulajdonos tehát úgy vélte, hogy Sohlya Antal bejegyzése jól megérdemelt helyet foglal el a helyi egyházi és polgári értelmiségiek között.⁷⁴²

733 Tiszavidék, 1893. szeptember 17. IV. évf. 38. szám, 3. old.

734 Csatár és Sohlya az 1850-as évek elején, Nagyváradon került ismeretségbe. Innen Csatár – Sohlya segítségével – Monospetriben nyert kántortanítói állást. Csongrádon Sohlya Antal kinevezésének évében, 1860-ban helyezkedett el mint tanító. Tiszavidék, 1893. szeptember 17. IV. évf. 38. szám, 3. old. Bensőséges viszonyukról Váry Gellért is megemlékezett. V.ö. Váry 1974. 154.

735 VPL APar. Cs. 1867. november 22. Sohlya Antal erkölcsi bizonyítványa.

736 „Sohlya tata végzetetlen dicsvágyó s a legszélsőbb komikumig hivalkodó emberke.” Csongrádi Lap, 1892. január 17. II. évf. 3. szám, 3. old.

737 Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old.

738 A Csongrádi 48-as Kör alapítólevelét a belügyminiszter 1877. január 18-án hagyta jóvá. MNL CsML CsL Iratmásolatok 128.

739 Labádi 2000. 120.

740 A Belicza József szerkesztette „Barátság tükre” emlékkönyv egy kitöltött példánya a csongrádi Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum gyűjteményében. CsKK TLM Könyvtár 2451.

741 V.ö. Gyöngyössy 2009; 2010/e.

742 Gyöngyössy 2010/e.

Ha nyomon követjük Sohlya Antal gyermekeinek életét, azt láthatjuk, hogy vagy házassági kapcsolataik vagy elért tisztségeik révén jelentős befolyással rendelkeztek a helyi közéletben. Fia, Söhlya Gyula⁷⁴³ egészen a csongrádi főjegyzői székig vitte. Első felesége a környék egyik leggazdagabb földbirtokosának leánya, a fiatalon elhunyt Cs. Forgó Zsófia volt.⁷⁴⁴ A csongrádi főjegyző egész karrierjét végigkísérte édesapja öröksége. Megnyilatkozásainak meg kellett felelnie a „jó kántorfiútól” elvártaknak. Félreérthető lépéseit a sajtó különös részletességgel elemezte. A figyelem különösen az 1890-es évek közepén koncentrált a személyére, amikor Hegyi Antal plébánossal a viszonya megromlott.⁷⁴⁵ A bonyodalmakat csak tetőzte Söhlya Gyula nyíltan hangoztatott vallásossága, és az a tény, hogy Hegyi Antal az ő Mária nevű gyermekének keresztaja volt.⁷⁴⁶ Söhlya Gyula messzemenőig tisztelte az édesapját: tulajdon fiát Antalnak nevezte el.⁷⁴⁷ Apja halála után a csongrádi Nagyboldogasszony-templom orgona-feljárójánál színes üvegablakot készíttetett az egykori csongrádi főéneklész emlékére.

Sohlya Ilona, a főkantor idősebbik leánya Farkas Béla elemi és polgári iskolai igazgató felesége lett, aki az 1870-es évek elején még segédkantorként működött jövendőbeli apósa mellett.⁷⁴⁸ Sohlya Antal ennek a leányának a gondozásában élte utolsó éveit. A Sohlya család kapcsolathálója a környékbeli értelmiségiekkel kötött házasságoknak köszönhetően terebélyesedett ki. A főkantor másik leánya, Sohlya Jolán Hornyik Károly asztalossal, későbbi csongrádi helyettes kántorral lépett frigyre.⁷⁴⁹ Hornyik Károly a híres kecskeméti főjegyző és várostörténet-író Hornyik János unokaöccse volt.⁷⁵⁰ Farkas Máriát, Sohlya Antal unokáját a nagykőrösi származású Khirer József kántortanító vette nőül 1895-ben.⁷⁵¹

743 Forrásaink arról tanúskodnak, hogy Sohlya Antal fia a nevét már kizárólag Söhlya-ként írta le. Értekezésemben a neveket a forrásokban szereplő forma szerint használok.

744 Forgó Zsófia halálhírééről a Tiszavidék 1893. szeptember 24-i számában olvashatunk.

745 A Hegyi plébános által szerkesztett Csongrádi Közlönyben rendszeresen jelentek meg Söhlya Gyuláról provokatív, személyeskedő közleményeket. Egy csanyteleki olvasó 1894-ben keletkezett levelében azzal vádolta a főjegyzőt, hogy a Wekerle kormány rendelkezéseit támogatja, vagyis a polgári házasságkötés ügye mellett áll. Idézem: „Azt tudjuk, hogy Söhlya ur kántor fiu, s mint ilyen tán az egyház filléreire nevelkedett. [...] S most már értheti a tisztelt szerkesztőség, miért oly erős a halottaiból föltámadt Wekerle kormány? Mert íme, a független katolikusok, a jó kántorfiak tüntetnek mellette.” Csongrádi Közlöny, 1894. július 17. I. évf. 14. szám, 1-2. old. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a korban a kántorok fiúgyermekai gyakran követték édesapjuk pályáját. Az életpálya modellnek megfelelő „örökség-reflex” egyfajta elvárásként jelent meg, mely különböző csatornákon kifejezésre is jutott.

746 Mikor Hegyi Antal jelentése nyomán a váci püspök kérdőre vonta Söhlya Gyulát „vallást sértő politikai ténykedéseivel” kapcsolatban, a csongrádi főjegyző a következő nyilatkozatot tette: „Én, Nagyméltóságú Uram, katolikus szülők gyermeke, magam s kis gyermekeimmel együtt az itt alapított Jézus Szentséges Szíve társulat tagja vagyok, mint katolikus ember kötelességemet pontosan teljesítettem, s alig pár éve csak, hogy Hegyi Antal úrral [...] éppen a többször hangoztatott visszaélések, kíméletlen támadások miatt meghasonlásban vagyok.” NPI 1894. március 12. Söhlya Gyula főjegyző levele a váci püspök felé.

747 Az ifjabb Söhlya Antal a Debreceni Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet növendéke lett a századforduló tájékán. 1900. és 1901. évből származó tanjegyzetei a csongrádi CsKK Tari László Múzeumban megtalálhatóak. Ifj. Söhlya 1900-1901. (kézirat).

748 MNL CsML CsL V.B 79.1871. július 6. jk. 242. sz. határozat.

749 Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old.

750 Tiszavidék, 1894. november 11. V. évf. 45. szám, 3. old.

751 Csongrádi Lap, 1895. július 28. V. évf. 31. szám, 2. old.

Sohlya Antal gyermekeinek és unokáinak életére kimutatható hatással volt az idős főkántor befolyása és több évtizedes egyházi múltja. Egyik unokájából kántortanító lett, másik egy kántorhoz ment feleségül, míg a harmadik papi pályára lépett. Gyermekei kedvező házasságához – a kántori pálya önmagában vett presztízse mellett – minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy a főéneklész kilépett szokásos egyházi feladatainak körén, és nyitni kezdett a közügyek felé.

2.3. Az iskolai énekoktatás útjai. Sohlya az iskolaszéki tanácsban

Sohlya Antal főkántor kötelességei közé tartozott a csongrádi elemi iskolás gyermekek külön díjazás nélküli énekoktatása.⁷⁵² Forrásaink szerint ez a funkció a gyakorlatban igen hézagosan valósult meg. 1867 novemberében Alvinczy Ferenc plébános jelezte a váci püspöknek, hogy a kántor több iskolában nem vizsgálta le énekből a gyermekeket, akik tapasztalata szerint a „Jaj de fáj”-on kívül nagyon keveset tudnak producalni.⁷⁵³ A csongrádi plébános azt is hiányolta, hogy kántora az ifjúsági miséken nem énekeltette a gyerekeket. Alvinczy panaszaait megszívlevél Oláh Lázár tanító, egykori segédkántor vette kézbe a gyermekek ügyét. Amikor Oláh Lázár már az orgona elé is odaült, miközben a gyerekek énekét kísérte, a főkántor letiltotta a fiatal tanerőt a kórusról.⁷⁵⁴ A konfliktus azért tart számot érdeklődésünkre, mert Sohlya Antal válaszlevelében felsorolta azokat a zeneműveket, melyeket a csongrádi gyermekeknek megtanított.⁷⁵⁵

Sohlya Antal nem csak az elemi iskolákban oktatott, de önszorgalomból kisebb dalárdát is szervezett a helyi mesterlegényekből. A dalárda működéséről nem maradt fenn iratanyag. Annyi bizonyos, hogy valamikor az 1860-as évek elején kisebb szerenádokat adtak Alvinczy Ferenc plébánosnak, aki cserében 4 forintot adományozott a templompénztárból a dalárda javára.⁷⁵⁶ A dalárda még hosszú évekig fennállt, majd 1897-ben, immáron Hornyik Károly vezetésével alakult újjá.⁷⁵⁷

752 A korban a gyermekek énekoktatása a kántorok általános kötelezettségei közé tartozott. Mezey János kunszentmártoni kántor 1850-ben keltezett szerződésében ez olvasható: kötelessége „az iskolás gyerekeket és az ifuságot hetenként bizonyos időben, és általa választandó alkalmas helyen az éneklésben tanítgatni.” Barna 2009. 448.

753 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

754 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz. Az Oláh és Sohlya közti feszült viszony életük további részében is végigkísérte őket. Mikor 1883-ban Sohlya Antal elmarasztaló jelentést írt a belvárosi iskola állapotáról – ahol történetesen Oláh Lázár tanított – Oláh a jelentést igaztalanoknak állította be, és Sohlya iskolalátogatói megbízásának visszavonását követelte. Kérelmét az iskolaszék elutasította. MNL CsML CsL V.B. 79. 1883. december 29. jk. 251. sz. határozat.

755 „A tanoncok az Egri Énekkátét [a vizsgán] majdnem egészen tudták, s ezen kívül több istenes templomi éneket [...]. Karácsonykor is az iskolás gyerekek a templom karában ‘Krisztus Jézus született’ éneket Tárkányitól kettősben – duett – énekelték!” VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

756 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

757 Tiszavidék, 1897. március 28. VIII. évf. 13. szám, 3. old.

1871-ben Csongrádon kezdte meg működését az Alföld első királyi tanítóképző intézete, melyben Sohlya az intézmény 1876-os fennállásáig az igazgatói tanács tagjai közt foglalt helyet. Az intézmény első évében énektanítással is foglalkozott.⁷⁵⁸

Kántori hivatalából kifolyólag Sohlya 1867-ig tanbizottmányi tag, majd az Eötvös-féle 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény nyomán létrejött iskolaszék tisztségviselője lett.⁷⁵⁹ Hivatalba kerülése után alig egy évvel máris folyamodványt nyújtott be az előjáróshoz egy kisdedovó intézet föllállítása érdekében.⁷⁶⁰ Ez a fajta újító, kezdeményező lelkiület egészen az 1880-as évekig jellemezte Sohlyát: iskolaszéki főgondnokként és iskolalátogatóként lelkiismeretesen készítette a szükséges jelentéseket és leltárakat, vezette a számadáskönyvet, intézkedett a leromlott eszközök és az iskolai berendezés cseréjéről, javításáról, pótlásáról. 1872-ben arról értesülünk, hogy 16 szülővel társulva magán nőneveldét állított fel.⁷⁶¹ Év végén egy középitanoda létesítésére tett javaslatot, mellyel megalapozta a későbbi polgári fiúiskola ötletét, ahol az első tanévtől kezdve énektanári tisztséget töltött be.⁷⁶² Sohlya az 1870-es évek végén, 1880-as évek elején többször is megkísérelt lemondani előbb a gondnoksági, utóbb a jegyzői tisztségről, ám az iskolaszék csak ez utóbbi visszalépését fogadta el.⁷⁶³ Indokként erősen megromlott egészségügyi állapotát hozta fel. Innentől kezdve aktivitása jelentősen visszaesett. Csupán a rá bízott köteles teendőket látta el, újító szándékú javaslatokat már nem tett.

2.4. Költő, író, ének- és orgonamester. A művészkedő kántor alakja

Egy kántornak – hivatásából adódóan – rendelkeznie kellett bizonyos zenei érzékkel, megfelelő énekhanggal, orgonajáték tudással. Emellett a halotti búcsúztatók írásának mindennapi, gyakran igen terhes és monoton gyakorlatával verselői vénájukat is éberen kellett tartaniuk.⁷⁶⁴ Figyelemre méltó azoknak az éneklészeknek a száma, akik nem elégedtek meg kötelességeik egyszerű teljesítésével, hanem művészi hajlamuknak engedve költészeti és zeneszerzői babérokra törtek.

⁷⁵⁸ Dudás 2001. 72.

⁷⁵⁹ MNL CsML CsL V.B. 42. 1863. november 21. jk. 938. határozat.

⁷⁶⁰ MNL CsML CsL V.B. 49. Csongrád Város Községi Választmányának iratai (továbbiakban: MNL CsML CsL V.B. 49.) 1861. április 15. jk. 447. határozat. A Tanács támogatja az elképzelést, és a Városháza jobb oldalán lévő hátsó kamrát szabadították fel a célra.

⁷⁶¹ Az intézmény két év működés után a polgári iskolába olvadt be. MNL CsML CsL Gondnoksági iratok, 1872. június 28. jk. 333. sz. határozat; Dudás 2004. 13.

⁷⁶² MNL CsML CsL V.B. 42. 1872. november 12. jk. 48. sz. határozat. A csongrádi polgári fiúiskola 1873-ban nyitotta meg kapuit. Dudás 1985. 183.

⁷⁶³ MNL CsML CsL V.B. 42. 1881. október 30. jk. 3. sz. határozat.

⁷⁶⁴ Egy 20. század elején Csanytelek községben tevékenykedő kántor, Knapok Dezső munkássága kitűnően példázza, hogy a csekély költői érzékkel (vagy egyszerűen csekély idővel) rendelkező éneklészek miként használták fel a kántori segédkönyvek verszeteit a halotti búcsúztatók írása során. Lásd: Gyöngyössy 2010/a.

A verselő-művészkedő kántorok munkássága elvértve kalandozott egyházi tematikán kívülre. A 19. század folyamán a saját szerzésű halotti búcsúztatókat és kántori segédkönyveket közre adó kántorok bizonyultak a legtermékenyebbeknek.⁷⁶⁵ Ezek a művek – amellet, hogy gyakorlati segítséget nyújtottak az időhiánnyal küzdő kántortársaknak – akarva-akaratlanul is alakították a halotti szertartások helyi gyakorlatát. Csongrád környékéről Balogh János szentesi református kántor (1871) és Mezey Mór szentesi katolikus éneklész (1864), a szegedi Erdélyi Sándor (1887) a kunszentmártoni öreg Mezey János (1853), Mezey Nepomuk János (1883), valamint a kiskunfélegyházi Csima István (1895), Ulrich Antal és testvére, Ulrich Béla (1897) összeállítását érdemes megemlítenünk. Ez utóbbi kiadványról a Csongrádi Közlöny is ajánlást tett.⁷⁶⁶ Az Ulrich testvérek munkája azért is kiemelkedő, mert saját búcsúztató verseiken kívül kántor édesapjuk, illetve kiskunfélegyházi, jánoshalmi, kocséri és mohorai kántorok szerzeményeiből is válogattak. A kunszentmártoni születésű Mezey István „Egyházi énektár” című munkája Zsasskovszky Ferenc elutasító bírálata miatt csak 1913-ban jelent meg.⁷⁶⁷

Sohlya Antal Csongrádra érkezésének évében került ki a nyomdából Garay Alajos pesti plébánossal és Engeszer Mátyás zenetanárral közösen szerkesztett halotti búcsúztató-gyűjteménye, a *Temetési gyászénekek a szokásos egyházi imák- és sz. szertartásokkal* (1860). A munka több szempontból is aktuális volt, hisz egy 1859. július 8-án keltezett püspöki szentszéki végzés a „búcsúztatók közé vegyíteni szokott kérkedő, hiábavaló s néha-néha nem eléggé tisztult kitételek, úgy a módfeletti hosszadalmasság gátlására”⁷⁶⁸ elrendelte, hogy a kántorok négy-hat versszaknál hosszabb búcsúztatót nem énekelhetnek. A mű előszavában Garay plébános lesújtó hangon nyilatkozott a halotti búcsúztatók üres szellemtelenségéről. A szerzők ihletadó mintát kívántak a kántorok kezébe juttatni, hogy az egyház által is üdvösnek tartott szövegek terjedését segítsék elő.⁷⁶⁹

Sohlya Antal nagyváradi tanítóképezdei jegyzetében⁷⁷⁰ külön fejezet foglalkozik a halotti búcsúztató készítésének módszertanával. A csongrádi főéneklész ebben a kéziratban a költői érzék hiánya szülte, nevetséges poétikai erőfeszítések ellen emelte fel hangját. Az „elfajult”, költőietlen halotti búcsúztatók kigyomlá-

765 A kántorkönyvek „kéziratossá vagy nyomtatott gyűjtemények, melyek az egyházi év liturgikus szertartásaihoz és népi ájtatosságaihoz előírt vagy szokásos énekeket tartalmazzák (hangjegyekkel, orgonakísérettel vagy anélkül), a szükséges magyarázatokkal a kántorok, énekvezetők számára.” M. Kat. Lex. VI. 2001. 135.

766 Csongrádi Közlöny, 1897. február 7. IV. évf. 6. szám, 4. old. Emellet országos hírűvé nőtte ki magát az egri Chilkó Sándor (1867), az esztergomi Gerley Mátyás (1890) és a szintén esztergomi Szokoly István (1896), az Ókanizsai Szerdahelyi János (1896) és a budai Váti János (1886) kiadványa.

767 Barna 2009. 2.

768 Garay–Sohlya–Engeszer 1860. VII.

769 „Némely tanítók [...] részént a templomban a néppel hangjok rendkívüli fölemelése által a dallam kellemét elnyomják, részént a templomon kívül a búcsúztatók alkalmával leginkább a mérséklet határait átlépik: atyai látogatásaimkor némely plébánián mind magam tapasztaltam, mind némelyek a kerületi papság közöl panaszt emelvén, orvoslásért esedeztek.” Garay–Sohlya–Engeszer 1860. VI.

770 Sohlya 1857. (kézirat)

lása érdekében Sohlya Antal a nyomtatott segédkönyvek forgatására serkentette a pályatársakat: „Kik azt hiszik, hogy egy búcsúztató sem tudományt, sem szakképességet nem kíván, hogy azt bárki is készíthet, azok igen csalatkoznak. Azért kik kellő tudománnyal, alapos szakismerettel, s kellő jártassággal nem bírnak ezen a nyilvános helyen eléneklendő mű készítésére, s úgy a nyelvészetnek még csak elemeit sem bírják, azok ne fogjanak hozzá, hogy újat készítsenek, mert féltő hogy ily versek kerülnek ki gyárukból: 'Oh te édes kedves Inci feleségem, / Megbocsát ha valék én már tehetetlen.'”⁷⁷¹ Ugyanakkor nem mulaszthatom el megemlíteni a Csongrádi Lap tárcáit, melyek pontosan Sohlya Antal búcsúztatói gyakorlatát állították pellengérré.⁷⁷²

Az imént említett jegyzetet Nagyváradon zárta le Sohlya 1857. január 1-jén.⁷⁷³ Az élő beszédként rögzített írás terjedelme 450 csíkos füzetbe írt oldal, 49 tanórára bontva. A tanórák témái igyekeztek a kántori állás összes területét lefedni, így szó esett többek közt az egyházi év ünnepeinek szokásairól, avatási rítusokról, az orgonálás technikájáról, a kántor helyes viselkedéséről. A tanórák anyaga tele van gyakorlati tanácsokkal, személyes példákkal, melyeket Sohlya kántori működése idején gyűjtött össze. Gyakran hivatkozott a Garay Alajossal és Engeszer Mátyással közösen összeállított kötetre, Fekete Ferenc segédkönyvére, Tárkányi Béla és Zsaskovszky Ferenc énektárára, Bartha Endre *Művészeti Vezér és Magyar Apolló* című munkáira, Wimmer Ede pécsi karnagy énektanjára, továbbá a Zsaskovszky testvérek, Szentmihályi Mihály, Csíki (?), Szelepcsényi György, Mezey Nepomuk János, Pajer Antal és Kovács Márk műveire.⁷⁷⁴ A helyi szokásokat illetően Nagyváradról, Kiskunmajsáról, Csongrádról, Szegvárról, Gyuláról, Sarkadról, Tenkéről, Bélyenyérről, ritkán Bécsből hozott példákat, melyeket saját tapasztalatai illetve kántor ismerősei közlése alapján állított össze. Sohlya Antal tíz esztendővel később – minden bizonnyal a kiadás szándékával – Alvinczy Ferenc plébánosnak is megmutatta a kéziratot, aki lapszéljegyzetekben pontosította az olvasottakat.

1870-ben jelent meg Sohlya betoldásaival az *Utmutató Kántorkönyv*, melynek negyedik kiadása 1876-ban került ki a szegedi Burger Zsigmond özvegyének nyomdájából.⁷⁷⁵ A könyv alapját Fekete Ferenc, egykori szeged-alsóvárosi

771 Sohlya 1857. (kézirat) 355.

772 Csongrádi Lap, 1892. január 17. II. évf. 3. szám, 3. old.

773 Ekkoriban Sohlya a nagyvárad királyi tanítóképezdében tartott „egyházi ének és szent szertartás” néven bevezető kurzust a leendő tanítóknak és kántortanítóknak.

774 Fekete 1818; Garay–Sohlya–Engeszer 1860; Kovács 1842; Mezey 1883; Szelepcsényi 1738; Szentmihályi 1797-98; Tárkányi–Zsaskovszky 1855; Wimmer 1856; Zsaskovszky 1853. A Mayer-ként említett szerző mögött minden bizonnyal Pajer Antal plébánost érti. Bartha Endre és Csíki (?) munkáival kapcsolatban a kézirat lezárása idején nem állt rendelkezésemre könyvészeti információ.

775 Sohlya 1876.

kántor 1818-ban megjelent munkája⁷⁷⁶, illetve a Fekete kötetre nagyban támaszkodó, imént tárgyalt tanítóképezdei jegyzet szolgáltatta. Sohlya Antal a negyedik kiadáshoz írt rövid előszavában a könyv széleskörű elterjedtségére, hiánypótló hasznosságára utal.⁷⁷⁷ Sohlya elsősorban hangjegyezéssel, új énekek betoldásával és a nyelvi hibák korrigálásával egészítette ki Fekete Ferenc munkáját. Kántorkönyve inkább tekinthető jószándékú átdolgozásnak, mintsem önálló műnek.

Sohlya Antal kisebb írásai jellemzően az iskolai ének- és zeneoktatás módszertanáról, a tanítóképző intézetek állapotáról szólnak. Cikkei olykor kimondottan politikai tartalmúak voltak.⁷⁷⁸ Külön vizsgálat tárgyát képezhetik Sohlya szölelészeti és borászati témájú írásai. Ezekben az értekezésekben egy innovatív, kísérletező kedvű egyéniség képe bontakozik ki előttünk. Miután Sohlya közzétette a kecskeméti Miklóstelepen tett látogatásának tanulságait, maga is megpróbálkozott a peronoszpóra ellen kifejlesztett eljárásokkal – a korabeli beszámolók szerint fényes sikerrel.⁷⁷⁹

Az értekező, problémafejtegető írások mellett az egyházi énekköltészet is foglalkoztatta Sohlyát, bár munkássága ezen a téren közel sem olyan jelentős, mint kunszentmártoni pályatársáé, öreg Mezey Jánosé, akivel valószínűleg személyes ismeretségben állt.⁷⁸⁰ Sohlya Antal 1867-ben keletkezett levelében arról számolt be a váci püspöknek, hogy a korábban egyházmegyeileg jóváhagyott saját *Énekkönyvből* tanítja a csongrádi népet énekelni.⁷⁸¹ A kézirat – a kántor közlése szerint – a szegedi Burger-féle könyvnyomdában várta jobb sorát. A nevezett *Énekkönyv* pontos tartalmáról, a kiadási szándék megvalósulásáról nincs tudomásunk.

776 Fekete 1818. (2. bővített kiadás: 1823. Grün Orbán, Szeged; 3. bővített kiadás: 1854; 4. kiadást Ujra átdolgozta s hangjegyekkel bővítette Sohlya Antal, 1876. Szeged). Fekete Ferenc a könyv első kiadása idején már 30 éve szolgált kántorként, a könyvet eredetileg magánhasználatra szánta. Később, mint írja: „a nálam megfordult számos kántor vagy papi renden lévők, kiknek kezéikbe akadt, vizsgálták, forgatták és bíráló figyelemre vették, mindnyájan oly ítéllettel voltak, hogy közrebocsátanám, azon utmutatásokkal, melyek fáklya gyanánt szolgálnak a szertartásokban és mindeddig a kántorkönyvekből kihagyattak”. Fekete Ferenc előszava, lásd: Sohlya 1867. IV.

777 „Ismeretes e mű – bátran állítom – majdnem minden magyar kath. Éneklész előtt, mert szent szertartásainknál mint általános szerkönyvet használtuk, és használjuk jelenben is, s így e mű majdnem nélkülözhetetlen kézi- és szerkönyvünk.” Sohlya 1867. V.

778 Sohlya Antal olyan országos és megyei terjesztésű lapokban publikálta vegyes tematikájú írásait, mint az Idők Tanuja, Vezér, Baloldal, Katholikus Néplap, Vasárnapi Újság, Tanügyi Lapok, Egyetértés, Magyar Újság, Független Polgár, Nagyvárad-Bihar, Szegei Híradó, Zenészet Lapok, Munkások Újsága, Magyar Állam, Jóbarát, Népközlöny Kalauza, Nemzeti Újság, Magyarország, továbbá Csongrád és Pest megye kisebb lapjai. V.ö. Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old. Írásait Kunfi, Anonymus, Csongrádi, Várháti stb. álneveken jelentette meg. Szentesi Lap, 1893. július 30. XXIII. évf. 90. szám, 2. old; M. Kat. Lex. XII. 2007. 193.

779 A témában lásd Mód László tanulmányait: Mód 2012; 2012 (kézirat)

780 Bizonyos, hogy Sohlya Antal rendszeresen használta és tanította a csongrádiaknak Mezey János énekeit. Feljegyzései között ilyen sokatmondó sorokat olvashatunk: „Mint bizonyosan tudjuk, s öreg Mezey János volt kunszentmártoni jeles magyar éneklész szájából hallottuk, ezen férfiú most általános szükségletre írott búcsúztatókat szándékozik sajtó alá bocsátani, melyekből levonván kevés nyelvtani hibákat eszmébőség s gazdag tartalmánál, s népszerűségénél fogva ajánljuk mindazon sorsosinknak, kiknek a helyi szokások szerint e búcsúztatókra szükségük van.” Sohlya 1857. (kézirat) 357.

781 VPL APAr. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

Sohlya Antal önálló énekszerzői kísérleteinek bizonyítéka Gyula fia énekeskönyvében található, melyet IV. osztályos gimnáziumi tanulóként kezdett vezetni 1870 szeptemberében.⁷⁸² Az énekeskönyv kéziratos részében három Mária ének szerzője az édesapa, Sohlya Antal.⁷⁸³ Szintén a CsKK Tari László Múzeum gyűjteményét gazdagítja Sohlya Antal gyermekkori énekeskönyve 1832-ből, melyről a gyűjtő, Juhász János feltételezte, hogy több saját szerzeményű darabot is tartalmaz.⁷⁸⁴ Bizonyos továbbá, hogy Sohlya az 1890-es években *Angyali Hangzatok* címen ének- és imakönyvet állított össze, melyet kántorizálásának 50. jubileumára készültek kiadni.⁷⁸⁵

A kántori énekeskönyvek és halotti búcsúztató könyvek összeállítói a 19. század végén egyre több figyelmet fordítottak a szerzőség pontos megjelölésére, egyre kevésbé kezelték „szabadon”, mintegy közköltészeti alkotásként a pályatársak munkáit. Ezen nyomtatott művek elterjedtségének feltérképezése még szakmánk előtt álló feladat. Az Alföldön Tárkányi-Zsasskovszky 1855-ös ének-tára volt a kántorok nélkülözhetetlen segítője: Sohlya Antal újra és újra hivatkozott használatára, a kunszentmártoni templomi kóruson is ott találunk egy kötetet.⁷⁸⁶ Mezey István kunszentmártoni kántor hagyatékának része volt a kiskunfélegyházi Csima István Gyászénektára, mely munkáról Barna Gábor megállapította, hogy igen gazdag Mezey dallamokban.⁷⁸⁷ Említettem, hogy Sohlya Antal szívesen kölcsönzött énekeket öreg Mezey Jánostól. Az énekekre könnyedén szert tehetett a Mezey ponyvanyomtatványok megvásárlásával, melyeket a csongrádiak és nagyváradiai kedvelt búcsújáró helyén, Máriaradnán is árusítottak. Arról is van tudomásunk, hogy Mezey Nepomuk János saját, 1883-ban Szentesen kiadott énekeskönyvét szekéren hordozva népszerűsítette keresztül-kasul a Dél-Alföldön.⁷⁸⁸

A helyi egyházi vezetés többnyire fenntartással, gyanakvóan kezelte a kántorok önálló költői megnyilvánulásait. Mezey Nepomuk János énekeskönyve azért nem nyerte el kritikusa, Zsasskovszky József tetszését, mert túl sok önálló művet tartalmazott, holott a templomban csak az egyházi hatóság által jóváhagyott énekek használhatóak.⁷⁸⁹ A csongrádi főkántornak elsősorban a plébános jóváhagyását kellett elnyernie ahhoz, hogy a hívőknek új énekeket taníthasson be. Egy vitás ügy kapcsán Sohlya Antal pontosan megnevezte azokat az énekeket, melyeket a

782 Az énekeskönyv elején lévő nyomtatott mű a következő: Ima és énekkönyv a középtanodai r. kath. ifjúság számára. Bíbornok herczeg-prímás és esztergomi érsek ő főmagassága jóváhagyásával. II. kiadás, Budán, Érczhegyi Ferencz Bizománya, 1866. Ehhez a munkához fűzött üres lapokat Szilber János csongrádi könyvkötő, melyekre az ifjú Söhlya Gyula különféle szertartási és alkalmi énekeket jegyzett le. Ld. Söhlya 1870. (kézirat)

783 Kezdetük: „Üdvözlégy, Oh, Mária...”; „Ha nincs ki nyujtson végsegélyt...”; „Irgalomnak édes Anyja...”

784 Sohlya 1832. (kézirat). A feltételezés a jelöletlen énekek miatt csak igen alapos utánajárással nyerhetne bizonyítást.

785 Tiszavidék, 1893. július 30. IV. évf. 31. szám, 2. old.

786 Sohlya 1857. (kézirat) Barna 2009. 452.

787 Barna 2009. 452; 459.

788 Barna 2009. 453; 456.

789 Az elmarasztaló kritika ellenére Mezey János 1913-ban kiadta a művet, Istent dicsőítő Egyházi Ének könyv címen. Barna 2009. 456.

csongrádiak általa sajátítottak el. Sokatmondó tény, hogy ezek között nem találni saját szerzeményt. Szerző szerint rendezve a következő művekről esik szó:

- Tárkányi Béla⁷⁹⁰: „Imádunk téged, oh, angyali kenyér”
 Mezey János⁷⁹¹: „Mennyben az Úr színe alatt”
 „Most az Úrnak drága teste”
 Kovács Márk⁷⁹²: „Bűnös lelkem nézz az égre” (újhold vasárnapján)
 „Jézus, vérontásodnak” (böjten)
 „Emelnek már, Oh, élet”
 „Áldjuk a Teremtőt” (újévre)
 „Esünk számolyodhoz” (nagy mise ének)
 Bayer⁷⁹³: „Nincsen aki megsegítsen” (esőért)
 Zimmermann⁷⁹⁴: „Imádunk arcra borulva” (úrfelmutatáskor)⁷⁹⁵

Az 1860-as években Alvinczy Ferenc plébánost nem nyűgözték le azok a külföldi zeneszerzők, akikkel Sohlya Antal próbát tett. A plébános azt írta Peitler Antal váci püspökhöz címzett levelében, hogy a csongrádi kántor olykor valóságos „macskazenét csinál” az orgonán, „czikornyásan énekel” vagyis „sybillázik”⁷⁹⁶ a kóruson. A plébános meg volt győződve arról, hogy a kántor az ő bosszantására mellőzi a megszokott egyházi zeneműveket.⁷⁹⁷ A plébános emiatt vezette be a már említett előzetes énekbemutatói kötelezettséget, melyet 1867 után az orgonaművekre is kiterjesztett.

Sohlya Antal válaszelevelében saját *Éneklészettan* című munkájára hivatkozott, melyben, mint írja: „nyilvánosan megrovom az Isten házában tilinkozást az orgonával, s énekkel, tehát föl sem tehető rólam e vád, mert kissé zenész lévén

790 Tárkányi–Zsaskovszky 1855.

791 A Sohlya által említett „Mennyben az Úr színe alatt” című ének helyesen: „Mennyben az úr színe előtt”. Facsimile kiadásban olvasható kottával együtt: Barna 2009. 143-144. Az egyik legelterjedtebb Mezey szerzeményről van szó, mely később több énekeskönyvbe is belekerült. A „Most az Úrnak drága teste” kezdetű ének nem található ez utóbb említett gyűjteményben.

792 Kovács 1842.

793 Itt Pajer Antal (1817-1881) egri egyházmegyei pap Könyörgés esőért című verséről van szó, mely 1863. június 4-én jelent meg a Katholikus Néplapban. Művét ismeretlen zeneszerző zenésítette meg, így terjedt el az egész Alföldön. Lisztóczy 2011. 91.

794 Valószínűleg Anton Zimmermannra gondol (1741-1781), aki Batthyányi József karnagya, majd a pozsonyi Szent Márton Székesegyház orgonistája volt.

795 VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

796 „A templomi ének lehet komédia a kántor úr előtt, amint hogy ő szokott is ott operázni. De előttem nem az!” VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasításai Sohlya Antalnak. Zsaskovszky József ugyanezt a kritikát fogalmazta meg a Mezey kántorok énekeivel kapcsolatban: „Ahol ezen Mezey-féle énekek kerülnek forgalomba [mint Csongrádon is – Gy. O.], ott a szegény ájtatoskodó nép kénytelen a kántor czikornyás éneklésének hallgatásával beérni.” Barna 2009. 457-458.

797 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz. A 19. századi kántorok többségére valóban jellemző volt a modoros, világias éneklési-orgonálási stílus. „A templomok cigányos muzsika modorában harsogtak, a kántorok túlnyomó része szebbnek hitte önmaga szólóztatását, a nép éneklésre tanítása munkát, sok, nagy, kitartó és nem egyszer háládatlan munkát jelentett akkor is, így egyházi énekésünk, egy-két oázistól eltekintve, kopár, szikkadt sivatagon, szinte élettelenységben tengődött.” Koudela 1936. 19.

olykor rendes hangszak-tactus menetet használok a magány énekben, bár a nép-énekben is lehetne itt, mint azt Nagyváradon 15 évi kántorságomban kivitem”.⁷⁹⁸ A konfliktus forrása egy állítólagos felsülési botrány volt, amikor is a nép nem tudta követni a kántor énekét annak szokatlan újdonsága miatt. Forrásainkból az is kiderül, hogy Haydn „Oh, Isten, szent Fölségedet” című miséjének Sanctus tételéről volt szó, melybe a nép „kezdt bele-bele kapadozni, tehát egy helyütt ennek második részében tett terz helyett secundot mondott, az ismeretlen hang kissé consumálván, de én az eredeti hangot tartottam ki hanggal és orgonával, nehogy utóbb is hibásan énekelje a nép ezt az éneket”.⁷⁹⁹

A 19. század folyamán nincs adatunk olyan nézeteltérésre, mely a kántor mise előtti énektanítására, ének- és orgonajátékára vonatkozna. Sohlya Antal lebénulása után veje, Hornyik Károly látta el a helyettes kántori szolgálatot. Ami bizonyos, hogy Hornyik 1898 szeptemberében saját szerzeményű gyászénekekkel tisztelt meg Erzsébet királynő emlékének a csongrádi halotti misén.⁸⁰⁰

3. A kántor és a papság: viszonyok és elvárások

A csongrádi kántorok több évtizedes működésük idején alaposan kiismerték a helyi szokásokat, embereket, helyeket és helyzeteket. A bizonyos időközönként cserélődő plébánosok ilyen jellegű tudásra aligha tudtak szert tenni. Kmeth Lajos kántor 1828 és 1859 között négy, Sohlya Antal 1860 és 1902 között öt plébános és több tucatnyi káplán mellett szolgált.

A kántorok sajátos tudásához, illetve végzettségük miatt elfoglalt „magasabb” társadalmi helyzetéhez jellegzetes öntudat párosult, mely nem ritkán félreérthető helyzeteket teremtett kántor és plébánosa között. A legtöbb konfliktus a hierarchia rögzítése és az illetékességi körök bizonytalansága okán alakult ki. Az illetékességgel kapcsolatos „határátlépési konfliktusok” tipikusak – hisz a felek egyaránt hivatkoznak bevett szokásokra és egyházi törvényekre –, ugyanakkor mélységesen szubjektívek voltak. A konfliktusok lefolyásának menete, a vitázó felek sajátos hangsúlyai szorosan összefüggtek a szimpátiával, habitussal és kompromisszum-készséggel.

A következő fejezetben a plébános-kántor, káplán-kántor viszony módosításait tekintjük át egy konkrét eset kapcsán. Különösen tanulságos, hogy a kántor miként próbálja a polgári értékrend elemeit felhasználva egyenrangú, művelt felek párbeszédévé transzformálni a plébánosával folytatott kommunikációt. A stratégia fogadtatásáról Alvinczy Ferenc és Sohlya Antal levelei nyomán alkotunk képet.

⁷⁹⁸ VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

⁷⁹⁹ VPL APar. Cs. 1867. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

⁸⁰⁰ Csongrádi Lap, 1898. szeptember 18. VIII. évf. 38. szám, 2. old.

3.1. „Ha az igazság elleni harcban elbukom: örömet bukok el!” Az Alvinczy – Sohlya ügy, 1867-68.

Sohlya Antal a kiegyezés évében már hetedik esztendeje volt Csongrád főének-
lése. A kántor pályája csúcsán állt: énektani, pedagógiai, szőlészeti és borászati
témájú cikkei már megyei és országos jelentőségű sajtóorgánumokban jelentek
meg. Hivatali élete azonban nyomasztó konfliktustól volt terhes: Sohlya 1867
őszén egy 50 oldalas, dátumozás nélküli levéllel kereste fel Peitler Antal váci püs-
pököt, melyben Alvinczy Ferenc plébános és káplánjai, Szálé Viktor és Straub
Ferenc „méltánytalan viselkedésére” tett panaszt. A püspök a levél másolatát a
csongrádi plébánosnak továbbította, hogy érdemben tudjon reagálni a felhozott
vádakra. Alvinczy és káplánjai hasonló hosszúságú, szenvedélyes irományuk-
ban pontokba szedték a kántor panaszait, melyeket sorban a „rágalmazó” ellen
fordítottak.⁸⁰¹ A plébános választ követően a püspök kivizsgálást rendelt el
Csongrádon, melynek levezetésével Lichtner Gáspár hódmezővásárhelyi kerü-
leti esperest bízta meg.

A kerületi esperes 1868 februárjában tanúkihallgatást rendezett, a plébános
részéről 24 tanú felsorakoztatásával. Sohlya Antal a kihallgatást olyannyira meg-
alázónak találta, hogy engedélyt kért az esperestől az ülés elhagyására. A helyi
papság végül az ügy békés rendezése mellett döntött: április 16-án egy harminc
pontból álló utasítás aláírására, egyben hibáinak elismerésére szólították fel a
kántort. A váci püspöki szentszék tapintatosságából több ponton is finomított,
ám a felszólítás alá mégis a következő bejegyzés került: „Sohlya Antal kántor
úr ezen béke ajánlatot előttünk elolvasta, de hogy magát ezen pontokhoz akarja
ezentúl alkalmazni, ezt aláírni nem akarta, nyilván megmutatván, hogy eddigi
hibáiról lemondani, s visszaéléseit megszüntetni nincsen szándékában.”⁸⁰² A kán-
tor még egy utolsó, keserves levélben közölte a váci püspökkel, hogy vegyes
bíróság elé kívánja terjesztetni az ügyet, végül néhány napi gyötrődés után mégis
aláírta a nevezett utasítást. Az Alvinczy–Sohlya ügy így hivatalos úton lezárult.
A fennmaradt terjedelmes iratanyag értékes információkkal szolgál a társadalmi
szerepek mibenlétéről alkotott elképzelések megértéséhez, a hivatali alá-fölren-
deltségi viszony finom hálójának feltérképezéséhez.

3.2. Pozicionáltság a beszédfordulatokban

Alvinczy Ferenc plébános és Sohlya Antal leveleinek célja hivatali viszonyuk
újrágondolása, elvárásaik letisztázása volt. A plébános számára mindez a hagyó-
mányos hierarchikus keretek között volt elképzelhető, önmagát és káplánjait
a kántor *előljáróinak* nevezte.⁸⁰³ „Nincs még eddig semmi püspöki rendelvénny,

801 VPL APar. Cs. 1868. február 27. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

802 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

803 „[A kántor] az előljárósága iránti alárendeltségről, tiszteletről és engedelmességről ne feledkez-
zék meg”; VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

mellyel fogva a pap nem volna előljárója a kántornak, tehát Sohlya is vagy eszközjön ki illy rendeletet a püspökségtől, vagy pedig engedelmességet tanúsítson, midőn őt a pap valamely hibájáért, gorombaságáért vagy visszaéléséért rendre utasítja.”⁸⁰⁴ „Azon hivatalos alárendeltségénél fogva, melyben plébánosához áll, ennek hivatalos intései s parancsai iránt engedelmisséggel viseltessék végre.”⁸⁰⁵ Ez a pozícionáltság a kántor részéről a papi autoritás feltétlen elfogadásával, az ágens szerepről való lemondással járt együtt.

A plébános sem a temetések ügyét, sem a plébánia mindennapjait illetően nem tekintette kompetens döntéshozónak kántorát: „szorosan a plébános utasítása szerint tartozik eljárni, s ahhoz alkalmazkodni [...] s magát a miséző pap kívánságához tartsa”.⁸⁰⁶ Ennek megfelelően hangzik el a kántor hivatali helyzetének meghatározására az *alattvaló* kifejezés: „[a plébános] alattvalójától, a kántortól megkívánja, hogy a kötelességét híven teljesítse”.⁸⁰⁷ A plébános érvrendszerét követve konfliktus csak a pap akaratának jogtalan fölülbírálásából eredhet, így a megkövetés – mely Alvinczy plébános kívánsága is egyben – egyedül a kántorra hárul: „azon ígéret mellett, hogy az elősoroltakat szem elől soha nem téveszti, kérje meg a plébános urat, hogy vele ki béküljön”.⁸⁰⁸

A kántor második levelében nem győzte hangsúlyozni, hogy *főnöke*⁸⁰⁹, a plébános iránt feltétlen elkötelezettséget érez, és nem őt, hanem azokat hibáztatja a szomorú eset miatt, kik ellene hangolták. Érzelmesen⁸¹⁰, másszor heroikus szöveget megütve⁸¹¹ nyilatkozik kettőjük viszonyáról. Egyre szenvedélyesebb levelének végén azonban győz az önérzet, mely a következő kritikai konklúzióra fut ki: „tudtomra adatott – mintha egy negyed százados éneklésségemben meg nem tanultam volna – hogy én *alárendeltje vagyok lelkész főnökömnek*, de mint művelt ember művelt embertől más stílust ohajtottam volna még akkor is, ha csakugyan bűnös volnék. Szerény nézetem szerint Isten egyháza szolgálai vagyunk én is és plébános úr is azzal a különbséggel, hogy a *plébános úr előljárom, de nem zsarnok uram!*”⁸¹² Ezzel a hirtelen perspektíaváltással felszentelt pap és egyházi éneklész helyett két művelt ember áll előttünk, akik egyaránt Isten házának szolgálai. Így a „kántorok királya” cím kigúnyolása és a szintén élcként használt „tekintetes Kántor úr” kifejezés ellen – mellyel a plébános *alárendeltje* vakmerőségét kívánta

804 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

805 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz. [kiemelések: Gy. O.]

806 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

807 VPL APar. Cs. 1868 február 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

808 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

809 „Erre nézt igen helyes lenne, ha maga a n.t. Plébános úr rendelkezne mint főnök, s így sok kellemetlenség kerülné ki.” VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

810 „A főtisztelendő esperes úr előtt összetett, fölemelt kézzel kértem bocsánatot n.t. Alvinczy Ferencz urtól, s nem szégyenlem bevallani, hogy könnyeztem!” VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

811 „Még mindig tisztelettel viseltetem azon osztályhoz, melynek becsületéért és tekintélyéért annyit harczoltam, és ellenséget is szerezve magamnak bántalmaztattam.” VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz.

812 VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz. [kiemelések: Gy. O.]

pellengérre állítani – a kántor határozottan tiltakozott.⁸¹³ Sohlya Antal ezzel a meglepően önérzetes, ám kétségtelenül az önvédelem szándékától vezérelt retorikával „közelebb húzta a papi talárt a földhöz”, mely természetesen nem nyert osztatlan tetszést sem a püspök, sem a plébános részéről.⁸¹⁴

A kántor ugyan elismerte hivatali alárendeltségét, ám bizonyos esetekben a kántorok közötti szakmai lojalitást a plébános akaratánál erősebb hálóként tűntette fel. Kitűnő példa erre az az eset, amikor egy temetésre Cséparól óhajtottak kántort hozatni a gyászos felek. Ezt a csongrádi plébános meg is engedte, ám Sohlya eképp fakadt ki: „de elfeledte itt főtiszt. főnököm, hogy egy becsületes kántor sem fog az *én beleegyezésem nélkül* temetni jönni Csongrádon”.⁸¹⁵

A plébános és a kántor hivatali viszonyánál némiképp bonyolultabb a főéneklész és a káplánok kapcsolata. Alvinczy Ferenc hosszasan sorolta azokat a „kántori visszaéléseket”, melyeket az éneklész a plébánossal ugyan nem, de annak káplánjaival szemben megengedett magának. Ilyen a hívek előtt használt becsmérő hangnem⁸¹⁶, az illetlen viselkedés⁸¹⁷, továbbá a misézés alatt elkövetett szabálytalankodás⁸¹⁸. A plébános mindezt úgy értékelte, mintha a kántor vele szemben követte volna el⁸¹⁹, hisz a káplánokat – mint a plébános akaratának keresztülvívőit – a kántornak teljes jogú előljáróiként kell(ene) elfogadnia. Ebben a szemléletben a segédlelkészek maradéktalanul osztoztak. Mikor Bagi Erzsébet fiának temetésére nem ért oda a kántor búcsúztatni, a következő jelenet zajlott le: „a Kántortul ekkor eljött egy fiu, és a bucsúztató levelet mit Skulteti [t.i. a segéd-kántor] küldöt Káplány urnak ata: ez azt monta *én nem vagyok Kántor* és én nem bucsúztatok, és elutasította a levelet”.⁸²⁰

Hogy honnan vette a kántor a bátorságot ahhoz, hogy a káplánnal kívánta felolvastatni a halotti búcsúztatót, arra Sohlya Antal maga adott választ egyik levelében: „nekem semmi bajom nincs az elöljárókkal, *ha csak a káplány urakat nem érti nt. Plébánus ur ilyenekül*. De én azt tartanám, hogy nekik is elöljáró a nt. Plébánus úr, de nem megfordítva”.⁸²¹ Ebben az árnyalatlan, kétszintű hierarchiában a segédlelkészek és a kántor egyenrangú felekké váltak.

813 VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz. Megjegyzendő, hogy a kunszentmártoni öreg Mezey Nepomuk Jánost is „kántorkirály” névvel illették. Barna 2009. 452.

814 Lásd: VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

815 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

816 A kántor egy alkalommal így szólt a gyászos házhoz gyalog érkező káplánokhoz, akik a bérelt kocsik elküldése miatt vonták felelősségre: „Halgassanak, magok nem tudják miben áll a dolog? sat. Ezen szavával nyíltan ki mutatván, hogy a Kántor Sohlya úr kevésbe veszi Elöljáró papjait.” VPL APar. Cs. 1868. január 4. Nagyistók Imre kocsis nyilatkozata. [kiemelések: Gy. O.]

817 A kántor egy temetésen nyíltan kijelentette, hogy nem hajlandó egy kocsira ülni a vele haragban álló Szálé Viktor káplánnal. VPL APar. Cs. 1868. január 4. Nagyistók Imre kocsis nyilatkozata.

818 A kántor „a Requiem alatti, különben sem templomba való búcsúztatást az általa nem kegyelt miséző káplány elleni demonstrációul használja fel.” VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalhoz.

819 A kántor „beavatkozik, és pedig a szemtelenség határáig a temetések rendezésébe, s ha ezért valamely káplány úr rendre utasítja őt, még neki áll följebb, és ő idézvén elő a botrányt.” VPL APar. Cs. 1868 február 12. Alvinczy Ferenc és káplánjainak levele a váci püspökhöz.

820 VPL APar. Cs. 1868 február 25. Bőröss Pálné Bagi Erzsébet vallomása. [kiemelések: Gy. O.]

821 VPL APar. Cs. 1868. Sohlya Antal dátum nélküli levele a váci püspökhöz. [kiemelések: Gy. O.]

3.3. A fegyelmezés eszközei: kommunikációs protokoll az önértet határain innen és túl

Az egyházfegyelmezés alapja a belső rend fenntartására való törekvés, melynek fő eleme a plébános akaratával ellenkező törekvések visszaszorítása, szankcionálása. A fegyelmezési eljárás mindig kiváltja a fegyelmezett fél reakcióját, így az Alvinczy–Sohlya ügy tanulságait is kétoldalú perspektívából vizsgálhatjuk meg. Mint azt látni fogjuk, a kántor válaszaiból kibontakozó önkép az alkalmazott fegyelmezési módok létjogosultságát, a fegyelmező személyének illetékességét, autoritását kérdőjelezi meg.

A kántorral szemben alkalmazott elsődleges fegyelmezési mód a szóbeli megrovás volt. A szóbeli megrovás enyhébb módja a zárt ajtók mögött zajló megbeszélés, csak komolyabb esetekben került sor nyilvános kiprédikálásra. Sohlya Antal több levelében olvashatjuk, hogy a nézeteltérések kezelésének számára egyetlen elfogadható útja a „csendes, szép” beszélgetés volt.⁸²² Minden egyéb szankcionálási módot, vagy azok kilátásba helyezését Sohlya igazságtalan túlkapásként értékelte. Hivatkozással több évtizedes kántori ténykedését hozta fel, miközben szívesen utalt a lapokban róla felhozott méltatásokra⁸²³, felemlegetve a papi rend iránti lojalitását és meghatározatlan küzdelmeit, melyeket a papság érdekében kellett megvívnia⁸²⁴.

1867 szeptemberében egy Hajdu János nevű ifjú kereste fel a kántort azért, hogy közelgő esküvője céduláját készítse el, és juttassa a miséző káplán kezébe. A kérdéses cédula azonban elkallódott. Mise után a fiatal menyasszony sírva kereste fel a plébánost, hogy tegyen valamit az érdekükben, mert az esküvő így egy héttel is elhalasztódhat. Az esetet követő intézkedésről fájdalmas hangon számolt be a főéneklész: „Straub káplán a déleesti istentisztelet végén egyházi ornátusban, az oltártól kifordulva legalább 2000 (!!!) ember előtt monda ki, hogy ezen hirdetőt most kell fölolvasnia a kántor hanyagsága miatt, ki kötelességét nem teljesítette.”⁸²⁵ Az elmaradt házassági hirdetőcédula esetének leírását Sohlya Antal a megyéspüspök felé továbbította, mondván: a templom ezzel a méltánytalan kiprédikálással „személyeskedés és rágalom tanyája lett”.⁸²⁶

A plébános és kántora közti levelezés, az írásban rögzített utasítások és az azokra érkező reakció a fegyelmezés nyomatékosabb szintjének tekinthető. 1867-ben egy cigánytemetés kapcsán indult felfokozott hangú levélváltás a káplánlak

822 „Tehát nem lehetett volna az ily ügyeket szépen egymás között pap és kántornak elintézni?” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

823 „Azt gyanítottam volna, hogy egy korhely, a hivatalát nem teljesítő, szakmáját nem értő, az egyház és a t. papság ellen vétő egyház szolgáival tán történhetik valami négyeszműközi rendre utasítás, de egy vallásos, hű, s a vallás és az egyház énekei mellett mindha küzdő s a nyilvánosság terén is gyenge tehetségét mérlegbe vető, mint a „Religio” egyházi lap – ha jól emlékszem 1862-ik évi egyik száma idézi [...] hivatalát értő józan kántorral, hogy ily spectaculumok történhesse-nek, fogalmamon kívül esett, míg az velem meg nem történt.” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

824 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

825 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

826 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

és a plébánia között. Sohlya Antal leírása szerint egy cigány család, miután drágallotta a halotti búcsúztatás tarifáját, így azt meg sem rendelte. A kérdéses temetés napján azonban egy cigányasszony kopogtatott az ajtaján, és sürgetni kezdte, hogy induljanak a végtisztességre. Miután Sohlya kántor emlékeztette őt a korábban felbomlott egyezkedésre, az asszony a plébániára sietett panaszt tenni. A cigányasszony hamarosan meg is érkezett egy levéllel. Az esetről eképpen emlékezett meg a főéneklész: „kaptam az első levelet főtiszt. főnökömtől, melyet szomorú erekye gyanánt őrzök, hogy még unokám is lássa, miszerént mint negyed százados kiérdemült kántor illet is nyertem a t. papságtól hűségemért. Ezen levelet kezembe adta a cigány asszony azon világos paranccsal, hogy mindjárt olvassam el, mert én neki szolgálja vagyok – t.i. a cigány asszony szolgálja vagyok. Én azt mondtam neki, hogy takarodjon dolgára, majd elolvasom s íróasztalomra tévén a levelet csak azért sem olvastam el, mert a cigánynő parancsolta”.⁸²⁷ A plébános utasítását gyakorlatilag meg nem történtté tette a sajátos kézbesítési szituáció. A második levél Sohlya leírása szerint „egy kis összegyűrt papíron” érkezett, ugyancsak a cigányasszony kézbesítésével: „főnököm [a levélben] fenyegetések közt parancsolta, hogy magam menjek temetni a cigányt s a cigányok előtt elcsapatásomról beszélt”.⁸²⁸ Mindezek után a kántor a harangozót küldte a plébánoshoz azzal a szóbeli kérelemmel, hogy mentse ki a cigánytemetés alól.

A kántor négy tényezőt kifogásolt: a kommunikáció módját (írásbeli utasítás), a leírt tartalom hangnemét (parancs), a levél stílusát (gyűrt papír) és a kézbesítő személyét (cigányasszony). Mikor Alvinczy Ferenc plébános tudomására jutottak Sohlya Antal kifogásai, eképpen csattant fel: „Vagy tán a plébánosnak nem is szabad kántorához írnia, azt kötelességére figyelmeztetnie?”⁸²⁹ Majd kijelentette, hogy viszont válaszlevelek küldését a kántor részéről nem tartja elfogadható kommunikációs módnak, hiszen „mindannyiszor hivatalos kötelessége volna személyesen eljönni”.⁸³⁰ A formátumra reagálva a plébános megjegyezte, hogy a második „összegyűrt kis papír” olyan levélforma, melyet baráti levelezéseknél szoktak használni: összegöngyölt cédula, négy ujjal keresztben összenyomva hogy illetéktelenek ne olvashassanak bele.⁸³¹

A pontokba szedett bűnlajstrom összeállítása szintén a plébános fegyelmezési eszköztárának része volt. Alvinczy Ferenc, miután látta, hogy szóbeli utasításai hasztalanok, elkezdte összeírni kántora „visszaéléseit”.⁸³² Megjegyzendő, hogy a fegyelmezés retorikájába esetenként olyan büntetések is bekerültek, melyek gyakorlati keresztülvitele nem tartozott a plébános hatáskörébe. Az ilyen típusú

827 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

828 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

829 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz. Alvinczy plébános nem mulasztja el az alkalmat, hogy Sohlya igényeit összefüggésbe hozza a „kántorok királya” címmel: „hanem azért korántsem fogja (a plébános) aranybetűvel pergamenre írt levelét okírályságának vörös bársony párnán vagy ezüst tálcán térdenállva benyujtani.”

830 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

831 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

832 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

fenyegetések jellemzően a felfüggesztést helyezték kilátásba.⁸³³ Az Alvinczy-Sohlya ügy kapcsán keletkezett bűnlajstrom javadalmazási kérdéseket (halotti búcsúztatók tarifája) is feszegetett, mellyel kapcsolatban a kántor nem tartotta illetékesnek plébánosát, és nem mulasztotta el erre emlékeztetni.⁸³⁴ Hasonló reakciót váltott ki a plébános azon felvetése, miszerint Sohlya Antal alapvető szakmai hibákat vét bizonyos egyházi énekek műfaji meghatározása során.⁸³⁵

A fegyelmezés következő szintje az ítélkezésben illetékes egyházi följobbak (esperes, megyéspüspök, püspöki szentszék) bevonása volt. A püspök írásos, személyre szóló figyelmeztetése rendkívül hatékonynak bizonyult annak ellenére, hogy a megrovásokat ritkán (Csongrád esetben sohasem) követte felfüggesztés. Mindezek mellett a plébánosnak kötelessége volt évente „erkölcsi információt” írni kántoráról, és továbbítani a váci püspök felé. Az efféle jelentések létezéséről csak másodlagos forrásból van tudomásunk.⁸³⁶

A fegyelmezés szélsőséges formája a fizikai erőszakkal való fenyegetés, vagy annak bármilyen megvalósulása volt. Sohlya Antal csak másodkézből értesült arról a felettébb homályos híresztelésről, mely szerint Straub káplán fel fogja őt pofozni, ha még egyszer azt tapasztalja, hogy nem köszön neki az utcán.⁸³⁷ Ugyanebben a levélben hivatkozott Sohlya Antal arra az esetre, mikor gimnazista fiát, Söhlya Gyulát Szálé Viktor káplán „azon ráfogással, hogy füvegét le nem vette, ezt fejéből kiütve agyba főbe verte a piacon”.⁸³⁸ A plébános egyedül a fiú fővegének leveréséről tudott, melyet a gyerek nem vett le a templom előtt, és a káplánnak sem köszönt.⁸³⁹

Az Alvinczy-Sohlya ügy kapcsán keletkezett iratokban a pap-kántor hivatali kapcsolat szinte minden lehetséges ütközőpontja kimutatható. Az illetékeségi körök tisztázása, az alá-fölérendeltségi viszony megnyugtató rendezése mellett a fegyelmezési lehetőségek eszköztára is vizsgálhatóvá válik. Tanulságos mentalitástörténeti adalékokkal szolgál a panaszfélből vádlottá alakuló kántor önérzetes védekezése. Mikor Alvinczy Ferenc gúny tárgyává tette Sohlya Antal „kántor király” címét, az éneklész a keresztre feszített Jézus meghurcolásához

833 „Kötelességemnek fogom tartani őt [...] visszautasítani a malteros kanálhoz, hogy dobálja sárral eredeti hivatása szerint a falat, ne a katolikus klérust!” VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

834 „De ha szabad mély alázattal kérdenem, mi joga van a lelkész urnak az ily pénzügyi kérdéshez, hiszen ez már csak nem egyházi ügy, kinek nehézsége van, keresse a város elöljáróságát, de igénytelen nézetem szerint igen káros itt magát hivatlan bírónak föltozni a lelkész urnak.” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

835 „Ezt egy kezdő ifjú kántornál alkalmazhatná n.t. Plébános úr, de nem egy megőszült képezdei tanárnál.” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

836 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

837 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

838 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

839 VPL APar. Cs. 1868. február 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

hasonlította az esetet.⁸⁴⁰ Hasonló retorikai fordulattal élve, egy pápa és egy bíboros-hercegprímás példájával védekezett, mikor a kőműves szakmába való visszaküldése került kilátásba.⁸⁴¹ Az ehhez hasonló, olykor kimondottan vakmerőnek tűnő „bibliai összemérések” korántsem voltak ritkák a korban: a sekrestyéstől a plébánosig minden egyházhoz közel álló személy alkalmazta akkor, ha szavainak különös nyomatékot kívánt adni.

4. A nép választottja – a nép képviselője?

Ugyan a kántort és a plébánost egyaránt hivatásuk kötelmei láncolták az adott településhez, egy kántor akár haláláig is szolgálhatott egy plébániaközösséget, a plébános viszont a püspök belátásától függően változtatta állomáshelyét. Az akár több évtizedes ott tartózkodás során a helyi lakosok közé „beolvadó” kántor széleskörű hely- és emberismeretre tett szert, a szokásokról és mentalitásról nem is beszélve. Innen nyeri forrását az a sajátos identitás, mely akár hivatali előljárója ellenében is bátran mer a „nép ítéletére” hivatkozni és „népi érdekvédőként” fellépni. Az érdekvédelem azonban ellenpólust kívánt: ez az ellenpólus pedig nem ritkán maga a plébános akarata volt. „A plébános nehezen szólalhat fel [...] mert a hiuságában sértett kántor mint a nép választottja, a hívek lázításával sok zavart csinálhat”.⁸⁴² Eképpen szólalt fel a halotti búcsúztatók eltörléséért síkra szálló Veron Lajos váci zsinati titkár 1921 áprilisában. Kijelentése természetesen évtizedekkel korábban is érvényes volt. A kántor öntudatának komoly forrásáról van tehát szó; egyfajta potenciális tekintélyalapú erőről, mellyel képes volt alapjaiban formálni a közvéleményt.

Ne feledjük azonban, hogy az egyházi éneklész – hivatalából adódóan – a plébános akaratának közvetítője kellett, hogy legyen. Egyéni döntéseinek hatóköre igen szűk lehetett: csak a kántorsegédék megválasztását, a hosszabb halotti búcsúztatók tarifájának megállapítását, bizonyos fokig a misén elhangzó népének rendjét tekintve maradt némi mozgáster. Sem a temetések, sem a misézések menetébe nem volt beleszólása, legfeljebb javaslatokat tehetett hivatali előljárója felé. A plébános azonban szabadon utasíthatta a kántort arra, hogy ésszerűen

840 „Én számot vetettem magammal, hogy ha elhagytatnám is Méltóságodtól (a váci püspöktől) – mit bölcsessége s igazság szeretetéről föltennem nem szabad – vissza lépnek a kántorságtól, melyben főtiszt. Mendik Ágoston úr által Királynak neveztettem a Tanügyi Lapokban, mely most épen oly guny lett, mint Jézus urunk királysága Pilátus előtt, midőn már a nyilvános fölpofozás a tisztelendő urak által megígértetett, a köpözés folyik, még hátra van a korbács és keresztre feszítés, de már ezekre méltatlan leszek, s inkább lábbal feszíttessenek föl az első romai szentséges atyával.” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

841 „Furcsa állítást látok itt. Mintha – ha jól emlékszem – Vlik Xixtus [VI. Sixtus] romai szent atyát eredeti hivatása a sertések őrzésére, Scitóvszki [Scitovszky János] bíbornok prímást pedig falusi mester apjához az iskola porba lehetne visszautasítani?” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

842 VPL Synodus Dyocesana 1921. Veron Lajos titkár javaslatai a törvények conceptusára 1921. április.

változtasson a korábban bevett szokásokon (pl. népénekek rendje). A kántornak ellenkezés nélkül eleget kellett tennie előjárója óhajának.⁸⁴³

A következő alfejezetekben forrásaink tükrében azt vizsgáljuk meg, hogy miként érvényesülhetett, avagy fordulhatott visszájára a kántor népvédő-attitűdjé, hogyan élte meg saját szűrőszerepét, illetve miként értékelte a kántor és plébánosa viszonyát a hívek közössége.

4.1. „Az én címem a népnél...”⁸⁴⁴

A szakirodalomban rendszerint a kántorok közízlés-formáló, újító szerepét szokás előtérbe helyezni.⁸⁴⁵ Csongrádon az egyetlen Haydn-mise kudarcán kívül kántori kezdeményezésű újításáról nemigen tudunk beszámolni. Akadályozta ebben Sohlya Antalt egyrészt a plébánossal kialakult személyes konfliktusa, másrészt az a tény, hogy az újító szándékú intézkedésekhez a hívek rendkívül rugalmatlanul viszonyultak. Elég felidézni a halotti búcsúztatók eltörlését kijelentő, évtizedekkel későbbi váci egyházmegyei zsinati döntés hatását.⁸⁴⁶ Az elégedetlenség a közvetítő-végrehajtó kántorra, kisebb mértékben a szintén közvetítő szerepet betöltő plébánosra zúdult. Másik példa: amikor Alvinczy Ferenc plébános meghagyta Sohlya Antalnak, hogy rövidítse le a szokott ünnepi népénekeket, a hívők méltatlankodását a döntést végrehajtó kántornak kellett elviselnie: „elégge megszenvedtem most Karácsonykor a néptől, minthogy megszokott 5-6 versszak kedves népénekük helyett csak egy és két versszakot énekeltem. Nem tudván a nép a letiltást, engem okolt és rágalmazott, pedig ime látszik, hogy nem én valék az ok”.⁸⁴⁷ Ezek azok a jellegzetes helyzetek, amikor a kántor köztes, szűrő-szerepe felettébb hálátlan pozíciónak bizonyult.

A nép sajátos ízlését ismerő és elfogadó, konzervatív magatartás azonban az éneklész számára tényleges (anyagi) előnyökkel járhatott. Ismét a halotti búcsúztatók eltörlése ellen vívott harcot idézem fel, melynek élén pont a katolikus kántorok álltak. Hanauer István váci megyéspüspök egyenesen a „gyermekded nép” naivitását kiszolgáló és kihasználó egyházi éneklészeket tette felelőssé azért, hogy a halotti búcsúztatok ügye még a 20. századra sem lelt nyugvópontra. Tapintatosan nem említette a búcsúztatókkal járó egyéb, anyagi természetű

843 Ne felejtjük el, hogy a helyi szokások változtatását érintő, komolyabb döntések egyházmegyei, vagy éppen vatikáni szinten születtek. Ezekben az esetekben a plébános is csupán közvetítő szerepet töltött be.

844 Sohlya Antal leveleiben a nép arctalan, egységes tömbként jelenik meg, mely nem foglalja magában az értelmiségieket. A hívők közösségének egészére a „város” kifejezést használja. Sohlya kántor a népre kétféle értelmezési keretben utal: a nép, akit ismer és képvisel, és a nép, aki visszaigazolja szándékainak helyességét. „Hivatkozom Csongrád város értelmisége és a népre” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

845 Ld. Barna 2009; Dobszay 1995.

846 A döntésről értesítő püspöki körlevelet a váci egyházmegye összes templomában felolvasták. A katolikus hívő közönség döbbenettel fogadta a váratlan bejelentést. Többen elégedetlen morajlással, felháborodott bekiabálásokkal tiltakoztak a határozat ellen. VPL Synodus Dyocesana 1921. Marschall Endre levele a hercegprímáshoz 1921. július 6.

847 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

előnyöket. Mint írja: „a kántori állás tekintélyét is emelni akarom [...] Ne alacsonyítsa le magát falusi népénekessé, aki a nép fejletlen ízlésének hízelegve törekszik a nép kedvében járni”.⁸⁴⁸

Forrásaink sajátos fajtáját képviselik azok a levelek, melyekben a kántor a nép egyszemélyes képviselőjeként tünteti fel magát. A „nép sérelmeinek” orvoslására tett, helyi érdekű javaslatok azt sugallják, hogy az érvelő a közakarral megegyezően cselekszik. Jogosan áll fenn a gyanú, hogy a nép-sérelem csupán tetszetős szófordulat a kántor érvelésében, célja azonban mélységesen személyes.⁸⁴⁹

Az óhajtott közszimpátia elnyerésének kerékkötője egy fegyelmezési eljárás kínos részleteinek napvilágra kerülése lehetett. A hívekben kialakuló ítélkező benyomás félelme vezérelte Sohlya Antalt akkor is, amikor a megyéspüspök elé terjesztette kritikai meglátásait: „főtiszt. főnököm semmit nem közöl velem, ami neki nem tetszik, hanem jegyezget, s a híveknek mutogatja, olvassa s rosszalja, s így tizedik vagy huszadik szájából jó tudomásomra akarata, midőn már az egész város nyelvére jutottam”.⁸⁵⁰ Mikor a káplánok egy temetésre gyalogosan érkezve a gyászoló felek előtt vonták kérdőre egy elküldött bérkocsi ügyében, „a botrány befutá két óra alatt a várost”.⁸⁵¹ A törékeny jó hír és becsület Sohlya kántor érékeny pontja volt, hisz a közösségi szimpátia, vagyis az „igazság” elnyerése még a tényleges egyházfegyelmezési döntéseket is fordított megvilágításba helyezhette.

4.2. Példamutatás, „népnyúzás”. A plébános közbenjár

A kántor és a nép viszonyát illetően a plébános elsősorban példamutató magatartást várt el. Az egyházzszolgák tisztelettudó, szabálykövető, vagyis mintatértékű viszonyulásmódja a plébános sikeres irányítási-fegyelmezési stratégiájának fokmérője, bizonyos értelemben a hívek fegyelmezettségének záloga volt. Az Alvinczy–Sohlya ügy kapcsán a plébános a kántori példamutatás hiányosságainak lehetséges következményeit helyezte kilátásba: „Ne terheltesék kalapját levenni, midőn temetésen énekel, mert ama kálvinista szokás nem volt itt meg s nem akarom, hogy alattam kapjon lábra.”⁸⁵² Ugyancsak említésre

848 Hanauer Á. István 1929. 138. Marschall Endre kiskunmajsai kántor 1921. július 6-án kelt sorait részben anyagi indokok, részben a hagyományokhoz fokozottan ragaszkodó érzelmesség hatja át. „[...] azonban a rendelkezés a célját el nem érheti már csak azért sem, mivel évszázados magyar népszokást akar megdönteni akkor, midőn minden más vonalon fajunk fennmaradása érdekében a népszokásokat s a tisztán faji népműveltséget jelölik meg legalkalmasabbnak arra, hogy ezen célt elérni tudjuk.” VPL Synodus Dyocesana 1921. július 6. Marschall Endre levele a hercegprímáshoz.

849 Sohlya Antal eképpen zárja levelét: „A két káplány úr nem csak ellenem, de a szertartás és a nép ellen is elkövették [...] így, hogy] a hívek is a temédek bántalmazásoktól mentve legyenek [...] Csongrádra higgadt, jó lelkű káplány urakat tenni mély tisztelettel esedezem kegyesen méltóztatásuk!” VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

850 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

851 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Sohlya Antal levele a váci püspökhöz.

852 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

került az „illendő beszédstílus”, a térdhajtás, a miséken való pontos megjelenés követelménye.⁸⁵³

A hívek és a kántor érintkezésében beálló visszasságok, egyenetlenségek orvoslása a plébános lelkiismereti kötelessége volt. A már sokat hivatkozott Alvinczy–Sohlya konfliktus kapcsán a kántor népképviselési attitűdjének visszasságai is kiütköztek. Alvinczy Ferenc plébános leírása szerint a halotti búcsúztató magas stóladíja miatt a hívek maguk között csak „nyúzóként” emlegették kántorukat.⁸⁵⁴ Hogy a plébánost nem hagyta hidegen a hívők panasza, annak nyomát „Utasítások” című írásában találjuk meg: „A híveket a meghatározott illetéken fölül ne zsarolja, mert már a hideg leli őket, midőn mondom, hogy a kántornál is jelentsék a temetést.”⁸⁵⁵ Emellett a plébános szóvá tette azt is, hogy a kántor lelketlenül megszidja a híveket, ha valaki csak *kántor úrnak* és nem *teens úrnak* nevezi őt.⁸⁵⁶

Alvinczy plébános leveleiből a „gondviselő plébános-atya” sziluettje bontakozik ki: „Egy jóra való lelkipásztor nem elégszik meg azzal, hogy híveinek csupán lelki javát viselje szíven: hanem azok földi javát is iparkodik előmozdítani, azokat inségökben gyámolítani, a zsarolások, törvénytelen huzás-vonások, nyúzások ellen tehetsége szerént védelmezni.”⁸⁵⁷ A papnak tehát joga, egyben kötelessége hívei érdekében közbelépni, különösen akkor, ha egy templomszolgával szemben merülnek fel panaszok. Mikor a kántor a plébánost illetéktelennek nevezte a magánegyezkedésen alapuló pénzügyek felülbírálásában, Alvinczy Ferenc eképpen fakadt ki: „Ha az inség sanyargatja a népet: akkor védheti a plébános az ő híveit, deha egy kántor zsarolja azokat: akkor a plébánosnak ‘csitt!’, ‘hallgass! a neve nemde? Legyen bizonyos Sohlya úr, hogy a csongrádi plébános soha, semmi ügyben sem fogja elhagyni híveit, ha hozzá igazságos panasszal járulnak.”⁸⁵⁸

4.3. Plébános és kántora a hívek perspektívájában

A kántor tetteit nem csak a fegyelmezésre jogosult plébános, de a hívek közössége is számon tartotta. Ha úgy vélték, hogy nem tesz eleget az egyházi feljebbvalók iránti köteles tiszteletnek, azt haladéktalanul jelentették a plébánosnak. Alvinczy Ferenc levelében számtalan utalást találunk erre a jelentés-gyakorlatra.⁸⁵⁹

853 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

854 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

855 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

856 VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak. A váci püspöki szentszék a következőképpen változtatott az idézett ponton: „A hívek irányában, midőn hivatalos ügyben nála megfordulnak, minden nemű korholástól óvakodjék.” VPL APar. Cs. 1868. április 16. Körrey Ferenc és Villiger István javaslatai az „Utasítások” című írás átalakítására.

857 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

858 VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

859 Pl. „A hívek már előttem is kijelentették megbotránkozásukat”; „többször jöttek [a hívek] a plébánoshoz”, VPL APar. Cs. 1868. április 16. Alvinczy Ferenc utasítása Sohlya Antalnak.

A plébánostól cserében azt várták el, hogy hatékonyan és haladéktalanul utasítsa rendre a templomszolgát.

A híveket közvetlenül – akár anyagilag, egzisztenciálisan is – érintő kihágásoknál súlyosabban esett latba a papsággal szemben tanúsított tiszteletlenség. A plébános és a káplánok előjáró-mivolta ugyanis a hívek szemében nem képezte vita tárgyát. A kántortól minden időben azt várták el, hogy méltón képviselje az egyházat, tisztelje a helyi papságot, vagyis türelmet és engedelmességet tanúsítson. Mindezek tükrében nem csodálkozhatunk azon, milyen óriási visszhangot váltottak ki azok az esetek, amikor a kántor a káplánok vagy a plébános-sal szemben nyíltan kifejezte ellenszenvét.

1867-ben, egy temetést követően a kántor megtagadta, hogy egy kocsira üljön az általa nem kedvelt káplánnal. Az eset a hívek szeme láttára többször is megismétlődött, és heves felháborodást keltett. Többen bekiabálással utasították rendre a makacs egyházzolgát, miközben a káplán is nyilvános állásfoglalásra kényszerült: „Elkezdődött a beszentelés és a bucsúztatás, minek végeztével Szálé Viktor [káplán] úr mondta: ‘Keresztény hívek, én ünnepélyesen kijelentem, hogy a Kántor úr meg volt kínálva a kotsival és én le nem tiltottam erről s velem most is felülhet’. Ekkor a nép zugolodott mondván: Íme szépen szól a Tisztelendő Úr még hívja, és a nép meg támadta a kántort mondván: most üljön fel már a Kántor a kotsira mert úgy szép egy Temetés ha a pap mellett a kántor ül. A kántor felelte: ‘Nem ülök fel most mert fázik a lábom’. Mire többen feleltük: ‘Mégis nem szép hogy jusztra nem akar felülni’. Különösen Németh Pál [mondogatta], ‘nem azért nem akar felülni, hanem mert kevély’”; Mi zugolodva mondtuk: Hogy ez illetlenség, tiszteletlenség mit a Kántor tesz, és némellyek a körül állók közül felkiáltottak, miért is nem teszik ki a kántort?”⁸⁶⁰ A bosszankodó hívek a sértett papságtól várták a megtorló intézkedéseket, különösen azért, mert a papi rend tekintélyét látták veszélybe kerülni: „Ugyan miért tűrik már a papok ennek a kántornak rendtelenségét [...] tudjuk mennyit bosszantja, keseríti a papságot, a plébános mégsem szól! Csak egyet szólna: tüstént csapnák ki a kántort!”⁸⁶¹ A hívek a nyíltan kifejezett nemtetszéssel és a plébános elé terjesztett panaszokkal igyekeztek nyomást gyakorolni a vezető lelkipásztorra, hogy állítsa helyre a meglazult plébániai fegyelmet.

5. Akire mindig „sok szem figyel”

Amint felsorolt példáinkban láthattuk, sokoldalú viszony állt fenn a kántor és a szolgálatait igénybe vevő hívek között. A kántor elvárta egyrészt a templomlátogató nép megkülönböztetett tiszteletadását, az előre-köszönést és a köszöntés

⁸⁶⁰ VPL APar. Cs. 1868. január 4. Nagyistók Imre kocsis vallomása.

⁸⁶¹ VPL APar. Cs. 1867. november 12. Alvinczy Ferenc levele a váci püspökhöz.

helyes formuláját.⁸⁶² Ugyanakkor viselkedését, megnyilvánulásait állandó kontroll alatt tartotta, hisz tisztában volt azzal, hogy cselekedeteinek súlya és mintatéke van; letisztult elvárások keresztüztüében áll.

Sohlya Antal kéziratban maradt jegyzeteiben olyan tanácsokat találunk, melyekre egy kezdő kántornak oda kellett figyelnie akkor, ha a hívek osztatlan elismerését óhajtotta kivívni. Mint írja: a kántornak a templomi szolgálattal idején szerényen, áhítatosan kell viselkednie, hiszen „nincs botrányosabb a nép szemében, mintha az éneklész közömbös és hidegnek látszik szent vallása iránt”.⁸⁶³ Lehetőleg ne mosolyogjon, hanem kellő komolysággal végezze a közös imádságokat, vessen keresztet, térdeljen le, ha kell. A temetési menetben vegye le a fővegét, ne bonyolódjon magánbeszélgetésbe, és a szertartás után hazafelé irányítsa lépteit, ne a kocsmába.⁸⁶⁴ Sohlya Antal arra is figyelmezteti pályatársait, hogy a méltóságteljes viselkedés a kántor hétköznapi életének részét kell képeznie. Ha a kántor névnapi, keresztelői lakomára hivatalos, éjjel 10 óránál tovább ne maradjon, ne kártyázzon, vigyázzon arra, hogy mennyi bort fogyaszt, nehogy magáról megfélelmezve trágár dalok éneklésébe csatlakozzon. A népnyelv ugyanis nem felejt: ha egy kántor egyszer az ittasság vádjára alá esett, attól többé nem szabadulhat.⁸⁶⁵

A mértékletes társasági élet mellett rendkívül fontos volt a kiegyensúlyozott családi élet. A kántornak ezen a téren is követendő mintaként illett a hívek előtt állnia. Minden tekintetben törekednie kellett a példás, keresztény családfő képének kialakítására, hisz a békétlen élet előbb vagy utóbb a hívek tudomására jutott és megbotráncozást szült.⁸⁶⁶ Sohlya Antal eképpen összegezte jegyzeteit: „szóval legyen az éneklész minden tetteiben a szó telljes értelmében *ember*, és pedig józan, szerény, engedelmes, becsületes, jámbor, vallásos, példás, emberséges, művelt, valamint hivatalában úgy házi körében de minden tettei s lépteiben is. Csak így fogja bírni mindenki szeretetét, s tiszteletét, s holtá után is valamint édes övéi, úgy a jámbor hívek is még évtizedek során át is elmondják hamvai fölött: „Nyugodjék békén. Adjon Isten örök nyugalmat lelkének””.⁸⁶⁷

A kántori hivatal tehát az élet minden területét átható életstílus, életminta: viselőjét méltóságra és példaadásra, a tudatos keresztény élet megvalósítására kötelezte. Ha ezek a feltételek nem, vagy csak részlegesen teljesültek, a hívek nem késlekedtek panaszaikat a plébános elé terjeszteni, vagy a kántort élő szóban megróni, kritizálni, szóbeszéd tárgyává tenni.

Egy 19. századi kántor hivatali élete során, településről településre szegődve változatos helyi hagyományokkal szembesült. Ennek oka, hogy még az egyes egyházmegyéken belül sem élt általános érvényű, egységes énekgyakorlat, az

862 A kántor „az úton, ha tisztességesen köszöntik, köszöntse vissza, nehogy emiatt megrovassék. Ha magánál előbbkelővel találkozik, előzze meg köszönésével.” Sohlya 1857. (kézirat) 437.

863 Sohlya 1857. (kézirat) 438.

864 Sohlya 1857. (kézirat) 24.

865 Összességében: „soha se feledje, hogy őreá sok szem néz, tehát szüntelen komolyan s illedelmesen beszéljen” Sohlya 1857. (kézirat) 439.

866 Sohlya 1857. (kézirat) 441.

867 Sohlya 1857. (kézirat) 449.

egyházi év ünnepeit is sajátos, helyi színek gazdagították. A hagyomány erejének nemhogy a kántor, de a plébánosok is többnyire meghajolni kényszerültek. A hagyományszabta elvárások kitapasztalása tehát a frissen hivatalba lépő éneklész elsődleges feladata volt. Sohlya Antal jegyzeteiben arra figyelmezteti „sorsosait”, hogy mind az énekek rendjét, mind az orgonajáték stílusát tekintve „tegyen akként az éneklész, amint ezt a régi helyi szokás ajánlja”.⁸⁶⁸ Az éneklész különösen a halotti búcsúztatás során igazodjon rugalmasan – akár kisebb szabályok felrúgása árán is – a gyászos felek igényeihez.⁸⁶⁹ A halotti búcsúztatókkal kapcsolatban is helyesen cselekszik a kántor, ha a hívek által kedvelt egyházi dallamokat veszi alapul, vagyis aláveti magát a hívek ízlésének.⁸⁷⁰ A szokás ereje nagy: ám a leghagyománytartóbb közösségekben is történtek kísérletek újításokra, a nép felvilágosítására. Szintén Sohlya Antal írásában találunk biztatást arra, hogy amint alkalmá nyílik rá, a kántor emeljen szót a gyermekded, babonás népszokások ellen.⁸⁷¹

A Sohlya Antal tanítói jegyzeteiből kibontakozó kántor egyénisége teljesen feloldódik hivatalában. A keresztény ember mintaképe, afféle példaképpé magasztosult „népfia”, aki kétségtelen tekintélye ellenére kettős elvárásrendszer ütközőpontján: a hívek és helyi néphagyományok, valamint hivatali előjárói vigyázó horizontjában áll. Műveltsége okán úgy is mondhatnánk, hogy „úrként szolgált urat”, egyházi tisztsége mégis olyan társadalmi megbecsülést biztosított számára, melyet ha képes volt értő módon felhasználni, gyümölcseit még gyermekei és unokái is élvezhették.

A Sohlya Antal által képviselt magatartásminta a korabeli csongrádi viszonylatok között kiemelkedően haladó szellemű volt. Az újítások, egyéni kezdeményezések bátor felvállalása – legyen szó akár a szőlő permetezéséről, a 48-as Népkör megalapításáról vagy Haydn becsempészéséről a szentmisére –, a képzettségével párosuló öntudat és a tisztelet megkövetelése egészen szokatlan volt. Társaságát a többi laikus templomszolga ellenében nem az egyszerű hívek, hanem a település előljárói, az orvosok, ügyvédek és a káplánok között találta meg. A csongrádi hívek többsége különként tekintett a kántorra, kinek ötleteit először megmosolyogták (ld. a permetezés mintája) majd a módosabb nagygazdák lassanként követni kezdték.

868 Sohlya 1857. (kézirat) 50.

869 „Ha az idő kedvezőtlen vagy a szomorú felek világosan kívánnák ebben is, hogy a szertartás minél rövidebb legyen – az esetben ez énekből is – bár szabály ellen – néhány vers elhagyhatik, s így 5-6 vers elég.” Sohlya 1857. (kézirat) 28. „Ha a Szt. misét szolgáltató, vagy is a megemlékező, s úgy a helyiség szokása megkívánná, hogy az éneklész a följánlási énekben az elhunyt neve, s halálának ideje megemlíttessék az éneklész által, tehát helyesen cselekszik az éneklész, ha a jó szándékú megemlékezőnek ebbeli akaratát teljesíti.” Sohlya 1857. (kézirat) 125-126.

870 „Végre ajánljuk az értelmes éneklésznek, miszerént népszerű búcsúztatóit azon dallamokon énekelje, melyet a nép ismerve szeret, s igyekezzék azon dallamokra készíteni búcsúztatóit.” Sohlya 1857. (kézirat) 359.

871 „De némely helyeken holmi babona is dívik, így: midőn a holttest elvitetik az udvarról, fölfordatnak a székek, melyeken a lelkész s a gyászfelek ültek azon indokból, hogy ez által a halál a házhoz vissza ne menjen. Tehát az ily nevetséges babona ellen az illetőkkel barátságosan össze jövőn szót emelhet az éneklész, igyekeztvén ezt az illetőkből kiirtani, nevetségessé tévén azt.” Sohlya 1857. (kézirat) 34-35.

Részben befolyásos főjegyző fia, részben a „közbotrány elkerülése” vagyis a nevével egybeforrt hivatás okán maradhatott meg még lebénulása után is hivatalában. Ugyanakkor a gyengélkedő főéneklész és az alkalmatlan helyettes kántor békétlensége, az előjáróság ragaszkodása Hornyik Károlyhoz, illetve a plébános küzdelme a kántorválasztások kiírásáért olyan feloldhatatlannak tűnő helyzetet teremtett, melynek csak az idős kántor majd helyettesének közeli halála oldhatott fel a 20. század első éveiben.